Bestuursdienst

Directie BST/S&O/Boer

Onderwerp Krimp (stedenbeleid)

gemeente Groningen

Bezoekadres
Waagstraat 1

Postadres
Postbus 20001
9700 PB Groningen

Wij zijn met het openbaar vervoer bereikbaar, buslijnen
1, 2, 3, 5, 6, 11, 13, 16

Informatie over vertrektijden krijgt u via 0900-92 92

In uw antwoord graag datum en kenmerk vermelden.

E-mailadres
bestuursdienst@bsd.groningen.nl

Website
www.groningen.nl

Leden van de raad van de gemeente Groningen,
te
GRONINGEN

Telefoon 050 367 76 65 Bijlage(n) 1 Ons kenmerk BD 09.2114786

Datum 16 DEC 2009 Uw brief van Uw kenmerk

Geachte mevrouw/heer,

Krimp staat volop in de politieke en maatschappelijke belangstelling. En dit geldt zeker voor de regio Groningen. Wij hebben als college de RUG benaderd om te bezien wat op lange termijn de effecten van de voorspelde grote krimp in de regio op de Stad kunnen zijn. De resultaten daarvan zijn vervat in de *Quick Scan* die wij u graag toesturen. Het rapport is, inclusief een beknopte samenvatting, bijgevoegd.

De Quick Scan laat nog eens duidelijk zien hoe Groningen, "Stad en Ommeland", zowel complementair als nauw met elkaar verweven zijn. Die tendens zal door de effecten van krimp verder worden versterkt. Groningen e.o. groeit door en zal op velerlei terrein (van arbeidsmarkt tot cultuur) nog nadrukkelijker het brandpunt van de dynamiek in het Noorden vormen. Dit is niet alleen in het voordeel van de Stad, maar ook in dat van de regio. Tegelijkertijd biedt de regio ook een (woon-)omgeving die complementair is aan de Stad.

Wij kunnen ons dan ook vinden in de conclusie van de bevindingen van Jan Mans en Hans Dijkstal (Top Team Krimp) die hebben gesteld dat de aanpak in de krimp-gebieden van Groningen in "samenhang en complementariteit" met het groeigebied van Groningen moet plaatsvinden. We willen actief op zoek naar de *win-win* tussen Stad én regio.

Met deze intentie willen wij de komende tijden het gesprek aan gaan met de regiogemeenten, met de provincie, de regiovisie Groningen-Assen en het Rijk.

gemeente Groningen

Wij zijn ervan overtuigd dat een krimpaanpak er het meest bij gediend is alle partners in de regio uiteindelijk zoveel mogelijk gezamenlijk optrekken.

Met vriendelijke groet,
burgemeester en wethouders
van Groningen,

de burgemeester,

de secretaris,

rijksuniversiteit groningen
faculteit ruimtelijke wetenschappen
ruimterijk

Quick Scan

K.I.M. van Dam
L.J.G. van Wissen
G. de Roo
J. van Dijk
D. Strijker
J.J. Veenstra

Oktober 2009

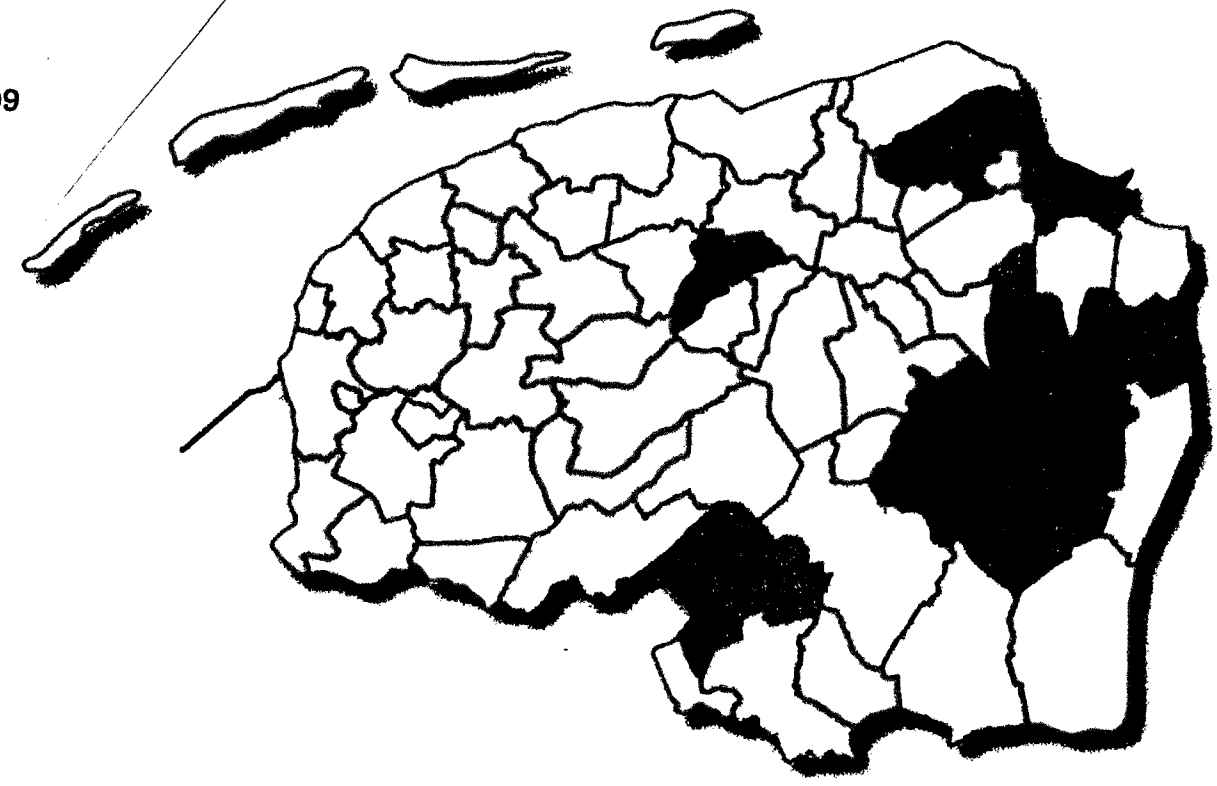

Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen

rijksuniversiteit groningen
faculteit ruimtelijke wetenschappen
ruimterijk

Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen

Quick Scan

Van Dam, K.I.M., L.J.G. van Wissen, G. de Roo, J. van Dijk, D. Strijker en J.J. Veenstra

oktober 2009

Inhoudsopgave

Verantwoording 5

1 Inleiding 7

2 Groeiende steden in een krimpende regio: enkele lessen 9
2.1 Inleiding 9
2.2 Vergelijk: krimpende regio's in Europa 10
2.3 Conclusie 11

3 Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen 13
3.1 Inleiding: Groningen blijft groeien. Of toch niet? 13
3.2 De binnenlandse migratie van Groningen ontleed 14
3.3 Factoren die de regionale concentratie beïnvloeden 15
3.4 Factoren die de trek naar het westen beïnvloeden 16
3.5 Samenvatting en conclusie 18

4 Gevolgen voor de stedelijke woningmarkt 19
4.1 Inleiding 19
4.2 Woningmarkt en woonmilieus 19
4.3 Conclusie 20

5 De stedelijke arbeidsmarkt in de regio Groningen-Assen in relatie tot krimp in de omgeving 23
5.1 Inleiding 23
5.2 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt 23
5.3 Betekenis voor Groningen 24
5.4 Conclusie 25

6 Bevolkingstransitie en stedelijke voorzieningen 27
6.1 Inleiding 27
6.2 Krimp en schaalvergroting 27
6.3 Schaalvergroting en stad 28
6.4 De omgekeerde beweging 29
6.5 Conclusie: krimp en stad 29

7 Kwaliteit, kwaliteit en nog eens kwaliteit...over de planologie van stad en regio 31
7.1 Inleiding 31
7.2 Demografie en ruimtelijke ontwikkeling 31
7.3 Kwaliteit, kwaliteit en nog eens kwaliteit... 32
7.4 Groningen: studentenwoonstad 33
7.5 Groningen: zorgzame stad voor ouderen 34
7.6 Geclusterde hoogwaardige woonvormen 35
7.7 Groningen knooppunt van ontspanning in de regio 36
7.8 Ten slotte: competitief én complementair door kwaliteit 37

8 **Conclusie** 39

9 **Geraadpleegde bronnen** 40

10 **Bijlage** 42

Verantwoording

Dit onderzoek is in opdracht van de gemeente Groningen uitgevoerd door RuimteRijk, het onderzoeksteam van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen (FRW) van de Rijksuniversiteit Groningen. De opdracht luidde om een *quick scan* te maken van de mogelijke effecten van bevolkingsdaling in delen van het noorden van Nederland voor de stad Groningen. Het onderzoek is uitgevoerd in de periode juni – augustus 2009. Aan het onderzoek is meegewerkt door de volgende personen: dr. Kim van Dam (projectleider), prof. dr. Leo van Wissen, prof. dr. Gert de Roo, prof. dr. Jouke van Dijk en prof. dr. Dirk Strijker, allen van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen. Als junior onderzoeker was Jelle Veenstra (Msc) bij het project betrokken en ook Maarten Lensink heeft als student-assistent aan de totstandkoming meegewerkt. De begeleiding van de zijde van de gemeente was in handen van Léon Boer en Frederic van Kleef. Wij willen graag ook Jaap Haks, Michael Froentjes, Age Stinissen, Giten Schoonderwoerd en anderen bedanken voor hun hulp aan de totstandkoming van dit rapport. Natuurlijk blijven alle fouten, omissies en dergelijke voor rekening van de auteurs.

1 Inleiding

Diverse gemeenten in de noordelijke regio van Nederland zijn inmiddels bekend met het verschijnsel van bevolkingsafname. Over regionale bevolkingsafname in Nederland is de laatste tijd veel te doen. Niet alleen Noord-Nederland, maar ook Zuid-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen hebben er mee te maken. De karakteristieken van krimp voor Noord-Nederland zijn evenwel niet zonder meer met elders te vergelijken.

Er zijn twee zaken die specifiek voor Noord-Nederland gelden. Ten eerste wordt de bevolkingsdaling hier vooral veroorzaakt door binnenlandse migratie. Anders dan in bijvoorbeeld Parkstad Limburg, waar de natuurlijke aanwas negatief is, overtreft het aantal geboorten in het noorden namelijk nog steeds het aantal overledenen. Ten tweede zijn binnen de noordelijke regio grote verschillen in bevolkingsverandering te vinden. Opvallend zijn de sterke krimpers, zoals Delfzijl, en de sterke groeiers, zoals de stad Groningen. De cruciale rol van de binnenlandse migratie geeft het probleem veel meer een regionaal-geografisch en -economisch karakter, dan puur demografisch. De vraag is dan ook of reacties op 'krimp' puur demografisch van aard dienen te zijn, of dat een meer integrale, verweven en strategische aanpak wenselijk is, waarmee de economisch-geografische en planologische dimensies in beeld komen.

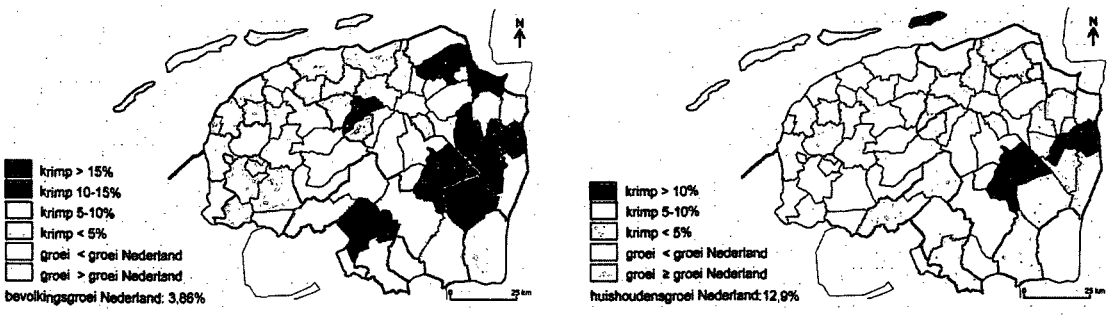

Figuur 1 Bevolkingsgroei en huishoudensgroei in gemeenten in de drie noordelijke provincies 2005-2020.

De sterke lokale verschillen binnen het noorden kunnen bij de winnaars in deze demografische wedstrijd de mening doen postvatten dat krimp niet hun probleem is. In dit rapport proberen we antwoord te geven op de vraag in hoeverre regionale bevolkingskrimp in het noorden gevolgen heeft voor de stad Groningen, die zelf recentelijk geen bevolkingskrimp heeft ervaren, en ook volgens alle prognoses tot in ieder geval 2020 geen krimp zal meemaken (zie Figuur 1).

De specifieke Groningse krimpkenmerken worden aangedreven door migratie met sterke lokale verschillen. Goed beschouwd zijn deze kenmerken internationaal gezien helemaal niet uitzonderlijk. Integendeel, in veel krimpregio's is er juist een centrale stad die het aanwezige potentieel uit de regio opzuigt door middel van een migratiestroom van vooral jongeren, en deze samenbalt in een regionale groeipool. De krimp in de landelijke gebieden en de groei in de centrale kern(en) zijn dan communicerende vaten. Dit verschijnsel zien we bijvoorbeeld in Oost-Duitsland (Dresden, Leipzig), maar ook in Amerika en Australië. Hoewel al deze gevallen een eigen achtergrond hebben, doen we in hoofdstuk 2 toch een poging om een paar lessen uit de literatuur over deze regio's op een rijtje te zetten. Dit vormt dan een soort kader waarin de ontwikkelingen van Groningen geplaatst kunnen worden.

Dit rapport heeft het karakter van een *quick scan*: het bevat de voornaamste ontwikkelingen rond regionale bevolkingskrimp in Noord-Nederland, en de evaluatie van de mogelijke effecten van die ontwikkelingen voor de stad Groningen. Er is gebruik gemaakt van bestaand onderzoek en beschikbaar cijfermateriaal, waar nodig aangevuld met enkele *stylized facts*. We beginnen in hoofdstuk 3 met de aanjager van de krimp: demografische bevolkings- en/of huishoudendaling.

Vervolgens zijn deze demografische gegevens input voor analyses van de woningmarkt (hoofdstuk 4) en de arbeidsmarkt (hoofdstuk 5). De consequenties voor voorzieningen in de stad worden in hoofdstuk 6 in beeld gebracht. De planologische dimensie komt aan bod in hoofdstuk 7. Het laatste hoofdstuk zet de voornaamste bevindingen, conclusies en aanbevelingen nogmaals puntsgewijs op een rij.

2 Groeiende steden in een krimpende regio: enkele lessen

2.1 Inleiding

Groningen is een voorbeeld van een groeiende centrale stad in een stagnerende of krimpende regio. Dergelijke steden hebben te maken met processen op twee schaalniveaus. Allereerst het regionale schaalniveau, waarbij de stad de *human capital* uit de regio opneemt, en daarmee als *optimizer* fungeert voor het ontwikkelen van individuele ambities. Ten tweede op het nationale niveau: daar moet de stad evenwel concurreren met de centrale stedelijke centra van het land, en is de stad tevens een *hub* voor velen om zich elders verder te ontwikkelen. In hoofdstuk 4 zullen we deze bewegingen demografisch verder nuanceren. Figuur 2 geeft een eerste en globaal beeld van het resulterende ruimtelijke interactiepatroon waarbij de stad Groningen de spil is.

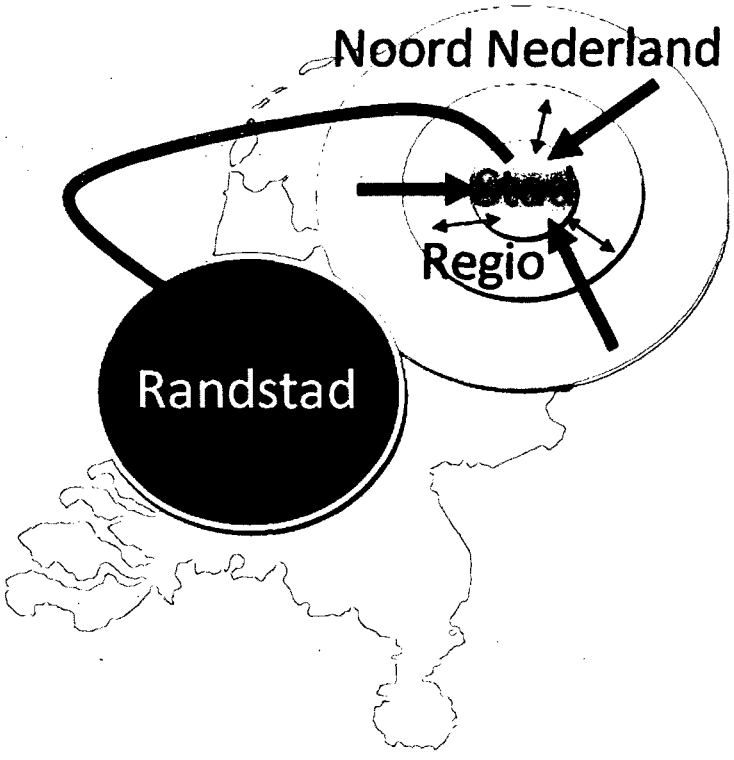

Figuur 2: Regionaal en nationaal migratiepatroon

De stad Groningen is in deze figuur de binnenste cirkel, de regio rond de stad Groningen wordt geduid met de volgende cirkel en buitenste cirkel vormt de regio Noord Nederland. Buiten de buitenste cirkel is de rest van Nederland gelegen. In deze 'rest van Nederland' is met name de Randstad van belang, als competitieve en complementaire regio voor Groningen Stad en de noordelijke regio.

De pijlen in de figuur stellen de migratiestromen voor. Vanuit het noorden trekken studenten naar Groningen om te studeren. Regionale stromen betreffen de verplaatsing van gezinnen vanuit de stad naar het direct omliggende gebied (Regio Groningen en Noord Drenthe). Zo is er op regionale schaal een concentratie van inwoners in de stad Groningen en het directe ommeland. Op nationale schaal ligt het hart van de concentratie in de Randstad. De stad Groningen vervult voor ongeveer 55% van de studenten (RUG en Hanzehogeschool) slechts een tijdelijke opstap naar de Randstad. Van de afgestudeerden ziet een groot gedeelte Groningen slechts als een *hub* en fungeert de stad als roltrap naar de Randstad. Het is duidelijk dat de aanwezigheid van de Hanzehogeschool en de Universiteit een grote bijdrage hebben aan de

roltrapfunctie van de stad. Beiden zijn daarmee dan ook een schakel in de verklaring van de migratie gerelateerde krimpproblematiek van wegtrekkende jongeren in het noorden.

2.2 Vergelijk: krimpende regio's in Europa

Regeren is vooruitzien. Daarom is het wenselijk inzicht te krijgen in krimpgerelateerde processen van regio's die al met krimp te maken hebben. Een aantal regio's in Europa heeft al langer te maken met krimp: denk bijvoorbeeld aan regio's in Oost-Europa, Oost-Duitsland, Zuid-Europa, enkele steden in de UK en Zuid-Limburg. In de meeste van deze regio's heeft krimp geleid tot de ontvolking van het platteland en de groei van de belangrijkste kern in de regio. Hoewel de Nederlandse overheid ten opzichte van andere nationale overheden doorgaans meer controle heeft kunnen uitoefenen op dergelijke processen (met dank aan o.a. regelgeving, sociaal stelsel en belastingstromen), kunnen voorbeelden uit het buitenland belangrijk zijn vanwege hun pionierschap op het gebied van krimp. Het 1 op 1 vertalen van de ervaringen en oplossingen zal veelal geen goed idee zijn, maar het implementeren van gemodificeerde ideeën naar een Nederlands model kan zeker waardevol zijn. Aan de hand van ervaringen uit Finland, Portugal, en Oost-Duitsland is hieronder een aantal punten genoteerd die van belang zijn voor krimpgebieden. Wel heeft elk zijn eigen unieke karakteristieken:

- Dresden ondervond en ondervindt nog steeds een grote brain-drain, de trek van hoogopgeleiden uit de regio. Het creëren van banen voor hoogopgeleiden had dan ook prioriteit bij het creëren van banen;
- Midden Finland hangt zijn kwaliteiten vooral op aan de aanwezigheid van een universiteit: de universiteit wordt gezien als de motor van de regio;
- Noord Portugal zorgt met een sterke regiobinding ervoor dat emigranten remigreren op hun oude dag naar de regio van herkomst.

Met name de Oost-Duitse ervaringen zijn van belang omdat de situatie van Oost-Duitsland het best te vergelijken valt met die van Noord-Nederland. Leipzig en Dresden vervullen een zelfde functie als Groningen, gezien in een regionale en landelijke context: beide steden hebben een universiteit en beide steden hebben een sterke aantrekking op de regio, maar verliezen hoogopgeleiden aan het westen van Duitsland. Bij Leipzig en Dresden kan wel worden aangemerkt dat het platteland in Oost Duitsland sneller ontvolkt door een lager geboortecijfer en bovendien is er een groter economisch verschil tussen het oosten en westen van Duitsland dan tussen Groningen en de Randstad.

Leipzig en Dresden hebben ingezet op het maken van - soms moeilijke - keuzes. Het maken van deze harde keuzes is een must. Krimp is in de opvatting van de bestuurders van deze steden daarbij een tijdelijk verschijnsel op weg naar een nieuw evenwicht. Uit deze voorbeelden kunnen een aantal lessen worden getrokken.

Allereerst blijkt dat in deze en andere krimpregio's kennisinstellingen een centrale rol spelen. Daarom is investeren in kennis minstens zo belangrijk als het investeren in harde infrastructuur. In het geval van Groningen kunnen de universiteit en hogeschool als magneet gebruikt worden voor het aantrekken van nieuwe inwoners vanuit het buitenland of vanuit andere gebieden in Nederland. Hierbij past in het algemeen dat het belangrijk is een gezond woon- en werkklimaat te creëren of te behouden. Maar bovendien is het van belang de kwaliteit van de banen zo sturen dat ze aansluiten bij het profiel van de bevolking: hoogopgeleiden hebben hoogwaardige banen nodig.

Ten tweede is het wat betreft het bouwen aan de ene kant belangrijk om de stad compact te houden om voorzieningskosten te drukken, en aan de andere kant moet er ruimer gebouwd worden om goede woningkwaliteiten te bieden. In ieder geval moet verloedering zo snel mogelijk tegengegaan worden. Vraaggericht bouwen en bijvoorbeeld ook prijsgunstig bouwen in een landelijke omgeving kan voor mensen een reden zijn om te blijven. Dat betekent ook het toestaan om (onder bepaalde condities) vrij te bouwen of het toestaan van tweede woningbouw. Tenslotte is het belangrijk de doorstroming van de woningmarkt te verbeteren want een gebrekkige doorstroming kan er voor zorgen dat mensen sneller vertrekken.

Andere lessen uit het buitenland leren dat de eigen kwaliteiten van de regio benadrukt moet worden. Als een regio klakkeloos strategieën overneemt van een groeiregio werkt het niet. De nadruk moet komen te liggen op maatwerk en op complementaire kwaliteiten. Daarnaast wordt uit deze buitenlandse voorbeelden ook duidelijk dat de positie van de stad in de regio en de wederzijdse afhankelijkheid tussen stad en regio het belangrijk maakt om ook in de regio te investeren. Wat betreft die regio is het belangrijk de mensen te binden aan het gebied: er bestaat dan een grotere kans dat ze remigreren. In het verlengde hiervan kan men inzetten op een strategie om ouderen die oorspronkelijk uit de regio komen te verleiden weer terug te migreren. Op een hoger abstractieniveau betekent dit dat men moet investeren om ouderen een plek in de maatschappij terug te geven. Tegelijkertijd is het ook belangrijk in te spelen op de specifieke groep mensen uit andere leeftijdscategorieën die willen wegtrekken door voor die groep alternatieven te bieden om te blijven. Hierbij zou bijvoorbeeld kunnen passen dat in het geval van jonge gezinnen de minimale drempelwaarde voor het aantal leerlingen per school wordt verlaagd.

De belangrijkste les die geleerd kan worden uit het buitenland is evenwel dat het belangrijk is te blijven investeren in krimpgebieden. Krimpregio's dienen te investeren, waarbij investering in stad en regio in samenhang moet worden gezien, en het investeren in functionaliteit hand in hand dient te gaan met investering in ruimtelijke kwaliteit.

2.3 Conclusie

Groningen is een roltrap voor jongeren uit het noorden. Zij trekken uit de regio naar de stad voor hoger onderwijs, en velen van hen gaan daarna door naar het westen van het land voor passend werk. Het netto resultaat van dit proces in termen van bevolkingsgroei is positief voor de stad, maar negatief voor de regio. Dit patroon, van sterke steden in krimpende regio's, vinden we in vele gedaanten terug in andere landen. Wat daarbij opvalt is de centrale rol van universiteiten en hogescholen in dit proces. Ook blijkt duidelijk dat de regio gebaat is bij een sterke stad, maar ook dat een leefbare regio voor de stad van groot belang is. In beiden moet daarom geïnvesteerd worden, niet alleen in functionaliteit, maar ook in ruimtelijke kwaliteit.

3 Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen

3.1 Inleiding: Groningen blijft groeien. Of toch niet?

Volgens zowel de prognose van het CBS/PBL als die van ABF zal de stad Groningen in de komende jaren groeien. Kunnen we daarmee deze prognose als toekomstig feit beschouwen? Een nadere blik op de beide prognoses doet toch vermoeden dat er iets meer aan de hand is. Volgens het CBS/PBL heeft Groningen in 2020 (het laatste jaar waarbij een vergelijking tussen de prognoses gemaakt kan worden) 211 duizend inwoners: een groei ten opzichte van 2008 met ruim 28 duizend inwoners. Het ABF model voorspelt een veel bescheidener groei: volgens deze prognose wonen er in 2020 slechts 188 duizend inwoners: een groei van niet meer dan 6 duizend! Wie vervolgens denkt dat daarom alle onderdelen van de prognose bij het ABF wel proportioneel kleiner zullen zijn komt bedrogen uit (Tabel 1). De ABF prognose veronderstelt in totaal 3000 personen méér door buitenlandse migratie, maar bijna 20 duizend minder door binnenlandse migratie! Deze grote verschillen werken vervolgens door in de natuurlijke aanwas, omdat per saldo door veel minder migranten bij het ABF ook veel minder kinderen geboren worden, wat nog eens een gat van 3 duizend betekent.

De gemeente Groningen kiest in zijn prognose voor de gulden middenweg en komt ergens tussen beide prognoses in, waarbij opvalt dat alle onderdelen, ook de buitenlandse migratie, bijdragen aan de groei.

Tabel 1 Vergelijking van drie prognoses voor de gemeente Groningen

In duizendtallen	**Bevolking 2008=182**	**Mutaties 2008-2020**			
Prognose*	Bevolking 2020	Groei	Natuurlijke Groei	Saldo binnenlandse migratie	Saldo buitenlandse migratie
CBS/PBL	211	28.1	11.1	17.8	-0.7
ABF	188	6.0	7.1	-3.8	2.7
Gemeente	202	19.3	6.6	10.6	2.3

Bronnen: CBS-PBL prognose 2008, ABF Primos prognose 2007 (herschaald naar periode 2008-2020); Vlugschrift Bevolkingsprognose 2008-23 Groningen, O&S, gemeente Groningen (herschaald naar periode 2008-2020)

We kunnen met redelijke zekerheid stellen dat de stad blijft groeien. Uit de vergelijking van deze prognoses is ook af te leiden dat de onzekerheden heel groot zijn, met name over de binnenlandse en buitenlandse migratie. Vergelijken we de meest optimistische prognose met de trend van de afgelopen jaren (Figuur 3) dan blijkt dat die verwachtingen wel wat optimistisch zijn in vergelijking met het verleden. Het langjarige gemiddelde van de netto binnenlandse migratie, gerekend vanaf 1960, is -175 per jaar, wat ongeveer overeenkomt met de ABF prognose tot 2020, terwijl de CBS/PBL prognose op 1400 per jaar ligt en de gemeentelijke prognose op 1060.

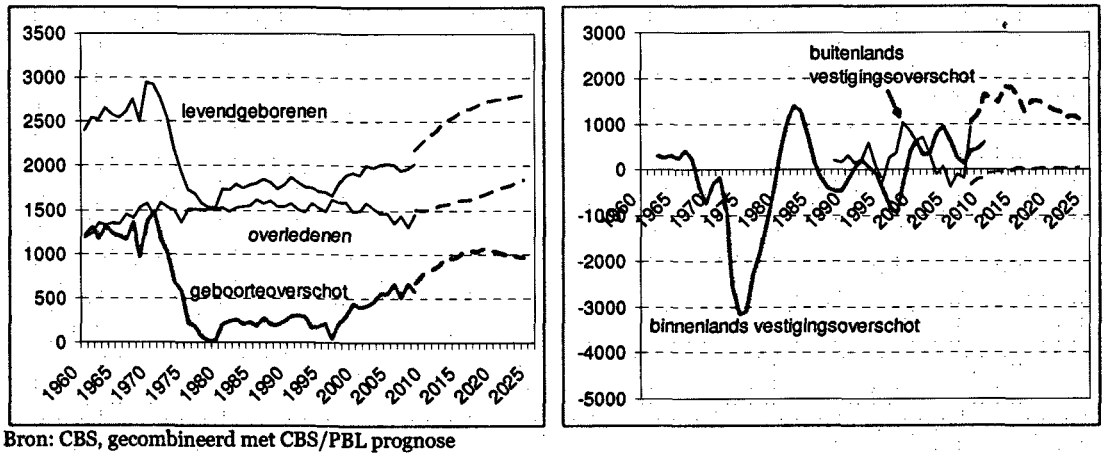

Bron: CBS, gecombineerd met CBS/PBL prognose

Figuur 3: Belangrijkste componenten van de bevolkingsontwikkeling stad Groningen 1960-2025.

Het verleden toont ook aan dat het niet onmogelijk is dat er gedurende langere tijd nog veel meer mensen per saldo de stad verlaten. In het verleden hielp een overwegend positief buitenlands migratiesaldo verder mee aan de bevolkingsgroei van de stad, maar ook hier zijn voor de toekomst grote verschillen te zien tussen de prognoses. Dat is niet verwonderlijk want die grote onzekerheden zijn ook terug te vinden in de nationale prognoses van de afgelopen jaren. Wel is zeker dat het karakter van de buitenlandse migratie verandert. Asielmigratie was in het verleden voor de noordelijke regio belangrijk, maar de kans is niet zo groot dat deze migratie in de toekomst opnieuw de omvang zal bereiken van de jaren negentig. Hoe Groningen zich in dit nieuwe krachtenveld staande houdt is een open vraag, die te maken heeft met de stad als werk- en kenniscentrum, dat de concurrentie met de Randstad aankan. We komen hier later op terug. Figuur 4 toont de verschillen in bevolkingsgroei voor diverse gebieden in het noorden. Hierin is duidelijk te zien dat Groningen en Assen de groeisteden zijn te midden van een krimpende regio. Noord Friesland stijgt licht vooral dankzij Leeuwarden. Opvallend is ook de lichte stijging van het zuiden van Drenthe in de prognose van het CBS/PBL. Dit gebied zal eerst een stijging van het aantal inwoners te zien geven; de daling die later inzet is te weinig om de groei van het aantal inwoners over de hele periode negatief te laten worden. Hoewel de regionale bevolkingsprognoses tot 2020 (ABF) respectievelijk 2025 reiken, kan er van worden uitgegaan dat de periode daarna de krimp nog verstekt zal doorzetten. Immers, na 2036 zal Nederland als geheel een bevolkingsdaling kennen, en zoals we nog zullen zien zal waarschijnlijk de dan nog optredende groei hoofdzakelijk in het westen van het land plaatsvinden.

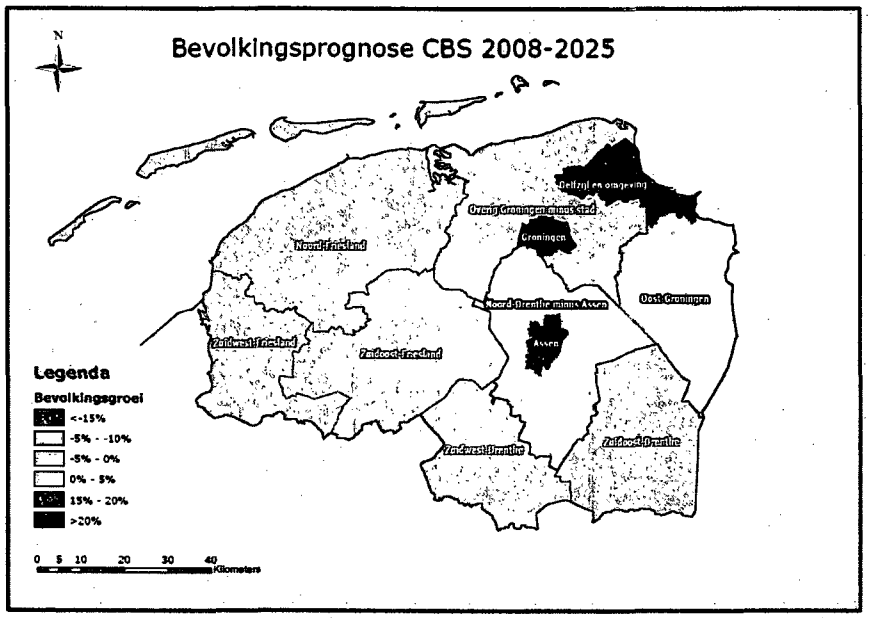

Figuur 4 Bevolkingsontwikkeling 2008-2020 volgens CBS/PBL prognose in het noorden

3.2 De binnenlandse migratie van Groningen ontleed

Het verschil tussen groei of krimp in Noord-Nederland wordt voor een belangrijk deel bepaald door de richting van de binnenlandse migratie. Voor de gemeenten in het landelijke gebied van Noord-Nederland is het daarbij een relatief eenvoudige zaak: afgezien van de vele korte-afstandsmigraties naar buurgemeenten is de belangrijkste bestemming van de vertrekkers de stad Groningen. Dit past in het klassieke patroon van rurale-urbane migratie van jongeren, op zoek naar betere kansen op scholing en arbeidsmarktkansen; een bijna universeel proces dat nauwelijks te stoppen is. De gemeente Groningen zuigt dit jongerenpotentieel uit de regio op, daarbij fors geholpen door het grote en kwalitatief hoge aanbod aan hoger onderwijs.

Zo ontving in 2007 de stad per saldo 1831 nieuwe inwoners uit de drie noordelijke provincies plus Overijssel en Gelderland (netto migratie). Maar tegelijkertijd staat er een andere deur open waardoorheen grote aantallen jongeren vertrekken: naar de rest van Nederland (vnl. de Randstad) vertrokken per saldo in 2007 bijvoorbeeld 1405 inwoners. De relatieve omvang van beide bewegingen bepaalt in belangrijke mate of Groningen groeit of krimpt. De positieve natuurlijke groei (geboorte minus sterfte) van de gemeente, die ook positief zal blijven in de

voorzienbare toekomst, is daarbij ook nog een factor van betekenis, terwijl de buitenlandse migratie potentieel ook een positieve rol kan blijven spelen.

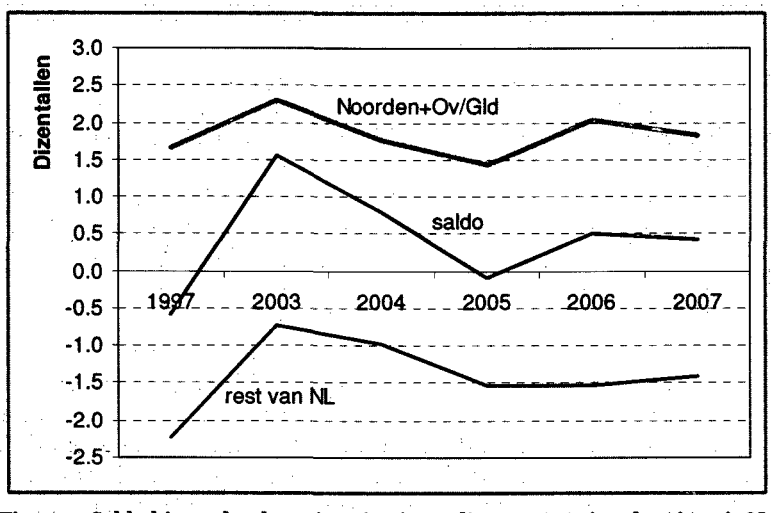

Figuur 5 Saldo binnenlandse migratie uitgesplitst naar regionale migratie Noord-Nederland en migratie rest van Nederland 1997-2007

Hoe verhouden deze twee stromen zich tot elkaar voor Groningen? We kunnen het noorden definiëren als de drie noordelijke provincies, maar uit de migratiestatistiek blijkt dat ook Overijssel en Gelderland nog in meer of mindere mate bijdragen aan de regionale trek naar de stad (Figuur 5). Het saldo van de stad Groningen van de binnenlandse migratie met de vijf noordoostelijke provincies bij elkaar is sterk positief en fluctueert tussen de 1500 en 2300 per jaar. Daartegenover staat een negatief saldo van -1000 tot -2000 per jaar met de rest van Nederland. Dit maakt het totale saldo sinds 1997 overwegend positief. De eerste stroom - van de noordelijke regio naar de stad - leidt tot regionale concentratie van de bevolking. Het is de belangrijkste factor bij de krimp van de landelijke gemeenten, en de belangrijkste factor voor de groei van de stad. De tweede stroom is alleen van belang voor de stad Groningen ten opzichte van het westen van het land. Wat kunnen we zeggen over de toekomstige ontwikkeling van deze stromen?

3.3 Factoren die de regionale concentratie beïnvloeden

Is Groningen ook in de toekomst verzekerd van een grote regionale instroom van jongeren? We hebben gezien dat deze stroom cruciaal is voor de groei van de stad. De trek van het platteland naar de stad is een fundamenteel proces dat zich in vele tijdsperioden en in veel samenlevingen voltrekt. Dat proces doet zich ook op verschillende schaalniveaus voor. Met regionale concentratie wordt bedoeld dat er per saldo een trek is van de perifere gemeenten in het noorden naar de centrale steden, met Groningen op de eerste plaats, maar ook Assen en (in mindere mate) Leeuwarden. Die trek gaat vooral om jongeren, die gaan studeren of hun kansen op een baan willen vergroten. De ongunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid in de plattelandskernen helpt hier nog eens aan mee. Daarnaast speelt ook de schaalvergroting in het onderwijs en de economie een rol als ook de individualisering en emancipatie, waardoor de stad meer kansen biedt dan het platteland. Andere ontwikkelingen, zoals hoger onderwijs voor velen en de ontwikkeling van een op kwartaire diensten en kennis georiënteerde samenleving, helpen ook allemaal mee om deze processen te versterken. Kortom, in deze zin heeft Groningen regionaal gezien het tij sterk mee en dat vertaalt zich ook in de vergrote instroom vanuit het achterland. Blijft dit ook zo in de toekomst? Een paar zaken is hier het vermelden waard.

Op de eerste plaats zien we dat veel landelijke gemeenten proberen om hun jongeren te behouden. Dit kan enig effect hebben voor die jongeren die eigenlijk niet weg willen maar gedwongen worden door bijvoorbeeld een krappe woningmarkt in de gemeente. Dit zal echter de trek van de grote stad niet tot nauwelijks beïnvloeden. Integendeel, hoe groter de krimp, hoe sterker de geneigdheid om ook maar weg te gaan. De *vertrekgeneigdheid* vanuit het platteland zal dus niet afnemen, eerder toenemen.

Op de tweede plaats zien we dat het achterland vergrijst en krimpt. De huidige krimp is natuurlijk nu net het gevolg van het succes van Groningen om jongeren aan te trekken. Op termijn gaat het echter ook over in een verminderde aanwas van jongeren in de regio. In de drie noordelijke provincies buiten de stad Groningen blijft de leeftijdsgroep 15-24 weliswaar gelijk, maar het aantal 0-14 jarigen daalt met 18 procent, en de groep 30-44 jarigen daalt zelfs met 25 procent. Ter vergelijking: in de Randstad (Noord en Zuid-Holland plus Utrecht) neemt de bevolking van 0-14 jaar met 'slechts' 7 procent af, en neemt de bevolking van 15-29 met 7 procent toe. De afname van jongeren in de periferie zal na 2020 ook gevolgen hebben voor de omvang van de instroom van jongeren vanuit de regio naar de stad. Een gereduceerde instroom uit de noordoostelijke provincies met 25 procent zou het positieve binnenlandse migratiesaldo van de afgelopen 10 jaar bijna hebben doen kantelen. Deze verschillende ontwikkelingen in de landsdelen zullen ook gevolgen hebben voor de ontwikkeling van de aandelen per universiteit. Dit is echter vooral een langere termijn ontwikkeling, die pas goed voelbaar wordt na 2020.

Een derde factor is of jongeren uit de regio nog wel de stap naar de middelgrote stad in de regio maken, of dat zij op termijn Groningen overslaan om direct naar Amsterdam, Rotterdam of een andere westelijke universiteit te kiezen. Dit hangt af van de blijvende aantrekkelijkheid van Groningen ten opzichte van de Randstad en van de bereikbaarheid van de Randstad. Een hogesnelheidslijn zou de stap voor velen wellicht makkelijker maken om direct voor studie of werk naar het westen te vertrekken.

Voor het landelijke gebied van het noorden is de trek vanuit het westen een mogelijke factor van betekenis. Die stroom is geen toekomstmuziek, maar is op dit moment ook al realiteit. Zo hebben diverse noordelijke regio's een positief migratiesaldo met de vier grote steden van het westen. Oost-Groningen bijvoorbeeld heeft in de periode 1997-2006 per saldo ruim 1600 inwoners vanuit de vier grote steden ontvangen; Zuidwest-Friesland en Zuidoost-Drenthe beiden ongeveer 3000; en Noord-Drenthe 1700. Kortom, in de huidige demografische ontwikkelingen is al een gestage stroom westerlingen verdisconteerd, en we kunnen er vanuit gaan dat dat ook in de toekomst het geval zal zijn. Veel van deze immigranten zijn echter in een oudere levensfase, waarbij de demografische 'bonus' van een jonge generatie al elders terecht is gekomen. De samenstelling van deze groep, hoe belangrijk ook voor de leefbaarheid in het landelijke gebied, heeft geen grote invloed op de omvang van de stroom jongeren naar de stad in de toekomst. Het is wel waarschijnlijk dat de eventuele aanleg van een hogesnelheidslijn zou leiden tot meer van deze immigranten vanuit het westen.

De aantrekkingskracht van Groningen heeft niet alleen gevolgen voor de stad zelf. Groningen zelf is niet volledig in staat om de bevolkingsgroei en huishoudensgroei op te vangen. Doorstromers in Groningen kiezen vaak voor een suburbane locatie aan de rand van de stad of rond de stad. Dit verklaart de groei van het Regiovisiegebied, met uitbreidingslocaties in gemeenten op korte afstand tot de stad. De groei van het Regiovisiegebied buiten Groningen is dus vooral een indicator voor het vermogen van de stad om althans een deel van de oorspronkelijke jonge instromers te behouden op de eigen arbeidsmarkt. Assen heeft daarenboven nog een eigen aantrekkingskracht als een middelgrote groeipool, met opmerkelijke economische groeicijfers. Toch is de groei van Assen niet voor te stellen zonder de slagschaduw van de grote broer in de buurt. Het succes van het Regiovisiegebied als geheel drijft toch vooral op het succes van de stad Groningen.

Ten slotte heeft ook de vergrijzing in de noordelijke regio potentieel effecten voor de stad. Die liggen bijvoorbeeld op het gebied van het gebruik van voorzieningen, en worden in hoofdstuk 6 behandeld.

3.4 Factoren die de trek naar het westen beïnvloeden

De factoren die hierbij een rol spelen zijn sterk aan arbeidsmarkt en studie gerelateerd. Na hun studie vertrekt een deel van de jongeren naar het westen van het land: uit Figuur 5 blijkt dat dit in de afgelopen 10 jaar per saldo zo'n 1500 tot 2000 mensen betreft (de bruto aantallen zijn natuurlijk groter: er vestigen zich ruim 2000 mensen per jaar in Groningen, terwijl zo'n 4000 personen vertrekken). Dit is niet alleen een Gronings verschijnsel: uit alle universiteitssteden buiten de Randstad vertrekken mensen naar het westen, waarbij Amsterdam favoriet is. Deze

verhuizing heeft direct te maken met de arbeidsmarktkansen van jongeren. De Groningse economie is te klein om de uitstroom aan hoger opgeleiden vanuit het hoger onderwijs volledig te absorberen. Een ruwe schatting van de jaarlijkse uitstroom uit het hoger onderwijs in Groningen is 8 à 9 duizend studenten, ongeveer gelijkelijk verdeeld over HBO en WO. Gemiddeld verlaat bijna de helft van deze groep het noorden, voor het WO ligt het percentage boven de 50% en voor het HBO eronder. Dit komt dus neer op ongeveer drie- à vierduizend personen per jaar die het noorden na hun opleiding verlaten. Precieze cijfers ontbreken, maar een hypothetische groei van de kenniseconomie van het noorden met 10 procent zou ruwweg leiden tot een vergrote opname van afgestudeerden in de lokale economie met enkele honderden per jaar. Een groei in deze orde van grootte is ook wat de CBS/PBL prognose en de gemeentelijke bevolkingsprognose impliciet veronderstellen. De arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden is daarmee de belangrijkste cruciale factor die de uitmigratie naar het westen beïnvloedt.

In de organisatie van de studie van het hoger onderwijs is door de invoering van de BaMa de mobiliteit van de studenten in potentie verhoogd: na het behalen van het bachelor diploma kunnen studenten in principe kiezen uit vele master opleidingen. Deze studie-mobiliteit kan ook leiden tot een vergrote ruimtelijke mobiliteit nog tijdens de studie, waardoor mogelijk jongeren vanuit Groningen eerder uitvliegen naar elders. Dit zal waarschijnlijk per saldo niet in het voordeel van Groningen uitvallen, maar het valt te betwijfelen of het effect hiervan groot is.

Naast de al genoemde twee factoren, die te maken hebben met de uitstroom uit het onderwijs en de instroom in de arbeidsmarkt, speelt nog een derde factor een rol. Waar hoger opgeleiden een keuze hebben op de arbeidsmarkt (en die keuzevrijheid wordt steeds groter bij een vergrijzend en krimpend arbeidsaanbod) speelt de kwaliteit van de woonomgeving een steeds grotere rol. Het noorden heeft hier potentieel een groot voordeel op het dure en dichtbevolkte westen. De woonmilieukeuzes van geïnteresseerden, recent afgestudeerden maar ook mensen die al langer op de arbeidsmarkt zijn, kunnen zowel vallen op stedelijke, suburbane alsook landelijke regio's in het noorden, mits goed bereikbaar voor de stad. Groningen zelf heeft de kwaliteit van stedelijke - en ten dele voor het suburbane - woonmilieus in eigen hand, maar ook een kwalitatief aantrekkelijk ruraal woonmilieu is in het belang van de stad. Een krimpend landelijk gebied met een tekort aan voorzieningen kan hiervoor een bedreiging zijn.

Een aanvullende factor is de toenemende internationalisering van het hoger onderwijs. De RUG probeert zich hier sterk op te profileren, en de ontwikkelingen in de afgelopen jaren wijzen erop dat dit ook slaagt. Het aantal internationale studenten is in de afgelopen 5 jaar meer dan verdubbeld: van 600 naar 1400, en het aantal bursalen steeg in deze periode van 200 naar ruim 400. Ook de Hanzehogeschool doet het goed met een sterke stijging in de periode 2006-8 van 100 naar 1400 buitenlandse studenten. Hierbij valt op dat meer dan de helft afkomstig is uit Duitsland. Blijkbaar vervult Groningen ook een regionale functie voor Duitsland op het gebied van hoger onderwijs. Uit gegevens van de internationale studentenbarometer blijkt dat Groningen heel hoog scoort op de aspecten van de kwaliteit van het onderwijs, de engelse taal in het onderwijs, maar ook de veiligheid en de leefomgeving van de stad Groningen zelf. De internationale gerichtheid van de stad blijkt ook uit een vergelijkend onderzoek naar de door bewoners gepercipieerde kwaliteit van het leefmilieu in 75 steden in Europa, waarbij Groningen hoog scoort op het terrein van tevredenheid met het leefmilieu, veiligheid, en integratie[1]. De instroom van buitenlandse studenten in het hoger onderwijs is, meer dan voor universiteiten in het westen van het land, een noodzaak voor de RUG en de Hanzehogeschool, op de langere termijn, vanwege (zie het volgende hoofdstuk) op termijn dalende bevolkingsbasis in de regio. Om dit te handhaven is een versterkte aandacht voor het internationale karakter van de studentenpopulatie, met de daaruit voortvloeiende specifieke behoeften, noodzakelijk. Aandacht voor studentenhuisvesting voor buitenlandse studenten, maar ook cultuur, organisaties, etc. is hierbij van groot belang.

[1] European Commission (2007) Survey on perceptions of quality of life in 75 European cities. (www.urbanaudit.org)

3.5 Samenvatting en conclusie

Groningen zelf blijft groeien, maar over de vraag hoe groot die groei zal zijn in de komende jaren bestaat nogal wat onzekerheid. De grootste onzekerheid is gelegen in de binnenlandse migratie. Dit is tegelijkertijd de sleutel tot de zaak van de noordelijke bevolkingskrimp en de positie van Groningen daarin. Voor de stad Groningen gaat het om twee aparte ontwikkelingen: de regionale concentratie van jongeren die vanuit de landelijke gebieden naar de stad trekken (leidt tot groei), en de nationale bevolkingsconcentratie, die hen later richting het westen trekt, op zoek naar banen na hun studie. In de afgelopen 10 jaar is de regionale concentratie overwegend sterker geweest dan de nationale concentratie, waardoor de stad gegroeid is. Maar de factoren achter deze beide ontwikkelingen kunnen voor de toekomst niet zonder meer stabiel worden verondersteld.

De trek van het noordelijke platteland naar de stad is de uiting van een structureel proces van ruraal-urbane trek. Hoewel bestuurders op het platteland hun jongeren proberen te houden is de aantrekkelijkheid van de stad (voor studie, werk en andere zaken) te groot om die neiging te keren. Wel is het mogelijk dat in de toekomst, door de grotere mobiliteit (denk aan HSL), de stap om direct naar het westen te gaan, mogelijk eerder gemaakt wordt. Maar door krimp raakt het vat ooit leeg. Het aantal jongeren en jonge gezinnen in de landelijke gebieden daalt, waardoor de pool van migranten in de toekomst kleiner wordt. Dit zal vooral na 2020 manifest worden, en ook voor de instroom in het hoger onderwijs in Groningen van belang zijn. Instellingen in het westen van het land hebben hier relatief minder mee te maken. De trek vanuit Groningen naar het westen van het land wordt vooral bepaald door arbeidsmarkt en studie, maar ten dele ook door de kwaliteit van het wonen. Het westen, in ruime zin gedefinieerd als de Randstad met de daaromheen liggende uitstralingszone, slokt een steeds groter deel van de bevolking van Nederland op, en daar heeft Groningen, als netto leverancier ook mee te maken. De positie van de universiteit is in dit verband cruciaal: een kenmerk dat Groningen deelt met veel steden in krimpende regio's, zoals uit het vorige hoofdstuk ook bleek. De economie van Groningen wordt steeds meer een kenniseconomie, die op dit moment de concurrentie met de Randstad nog goed aankan. Relatieve winst of verlies op dit terrein kan al snel leiden tot flinke verschuivingen in de omvang van de stroom naar de Randstad.

De ontwikkeling van de buitenlandse migratie hangt hier sterk mee samen. De toekomstige buitenlandse migratie zal sterk gestuurd worden door regionaal-economische verschillen op de arbeidsmarkt. De markt voor internationale kenniswerkers kan voor de stad van belang zijn, maar het is een andere trend dan die uit het verleden, toen deze stroom gedomineerd werd door asielmigranten. De trend uit het verleden kan daarom ook niet doorgetrokken worden. Een factor van toenemende betekenis wordt gevormd door de buitenlandse studenten in het hoger onderwijs in Groningen. Groningen neemt hier binnen Nederland een vooruitgeschoven positie in, en kan die positie nog versterken wanneer er nog meer aandacht gegeven zal worden aan het faciliteren van deze groep in de stad. Te denken valt aan specifieke zaken rond huisvesting, cultuur, organisaties, het bevorderen van meertaligheid in de openbare ruimte, etc.

Ten slotte is de kwaliteit van het woonmilieu in het noorden belangrijk, waarbij ook goede rurale woonmilieus van belang zijn, mits met een goede verbinding met de stad. De kwaliteit van deze woonmilieus kan bedreigd worden door krimp en achteruitgang van voorzieningen op het platteland.

4 Gevolgen voor de stedelijke woningmarkt

4.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk zijn de belangrijkste bevolkingsbewegingen in de noordelijke regio geschetst, en de centrale rol van de stad Groningen daarin. Die bewegingen vinden plaats in een regionale woningmarkt die enerzijds de ruimte biedt aan het realiseren van woonwensen, maar anderzijds daaraan ook beperkingen oplegt. Het centrale thema van deze quick scan - krimp in de ommelanden - wordt niet veroorzaakt door de woningmarkt. In gemeenten in de Randstad, zoals Haarlem, waar onvoldoende ruimte is voor woningbouw, zijn de beperkingen van de woningmarkt de belangrijkste factor voor het veroorzaken van krimp. Veel bestuurders in de noordelijke landelijke regio's denken dat meer woningen het tij kan keren: zij zien jongeren vertrekken en denken dat door een beter woningaanbod deze jongeren kunnen blijven. Uit het vorige hoofdstuk moge inmiddels duidelijk zijn dat dit in het algemeen geen reële optie is, en op termijn de krimpproblemen (leegstand, kapitaalverlies) alleen maar doet toenemen. De empirische wet dat er een grote samenhang is tussen nieuwbouw en bevolkingstoename gaat in de noordelijke regio niet altijd op. Bij vraaguitval, zoals in de Groningse ommelanden, gaat de wet niet meer op, maar ook in de stad Groningen is de wet maar gedeeltelijk geldig en dat komt door het woongedrag van een van de belangrijkste groepen bewoners, de studenten.

4.2 Woningmarkt en woonmilieus

Figuur 6 geeft aan dat er sinds 1993 een negatief verband is tussen het saldo binnenlandse migratie en de netto toevoeging aan de woningvoorraad in de stad. Studenten komen toch wel, en vinden niet alleen zelfstandige woonruimte, maar ook allerlei andere plaatsen waar meer of minder comfortabel gewoond kan worden: de onzelfstandige woonruimtes.

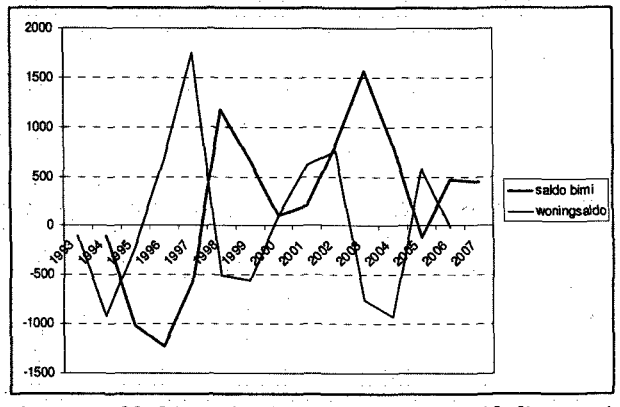

Figuur 6 Saldo binnenlandse migratie en ontwikkeling woningsaldo 1993-2006, Stad Groningen

Uit het ontbreken van een duidelijk positief verband tussen woningtoename en instroom in de stad in de laatste 15 jaar kan echter niet de conclusie getrokken worden dat het dus automatisch wel goed zal blijven gaan. De stedelijke, of beter gezegd, regionale woningmarkt is een gelaagd systeem, waarbij sterke functionele relaties bestaan tussen de segmenten. Hapert er op een niveau iets, dan heeft dat (op termijn) consequenties voor andere segmenten. De eerstejaars student van nu op een klein zolderkamertje in de Indische buurt, probeert zo snel mogelijk een betere (vaak zelfstandige) woning te bemachtigen, is mogelijk 5 jaar later een actieve woningzoeker op de stedelijke huurmarkt, en nog later een geïnteresseerde voor een koopwoning in Meerstad. Te weinig ruimte op de eerste sporten van de ladder betekent dat mensen andere keuzes gaan maken. Het recent verschenen Woningmarktonderzoek ten behoeve van de Woonvisie 2008(15) constateert dat het aantal in zelfstandige wooneenheden wonende jongeren in de afgelopen jaren gedaald is van bijna 20 duizend in 1993 tot 14 duizend in 2007, terwijl het aantal onzelfstandige wooneenheden groeide van 6,5 duizend naar 17,5 duizend. Dit is een sterke indicator dat de kwaliteit van het voor jongeren bedoelde woningsegment verslechterd is, en studenten mede daardoor andere keuzes maken. In 1995 woonde slechts eenderde van de studenten aan het hoger onderwijs in Groningen buiten de stad; momenteel is dat ongeveer 50 procent. Hoewel de binnenstad nog steeds gekarakteriseerd kan worden als een

ideale universiteitscampus (Woningmarktonderzoek), sluit deze ontwikkeling niet aan bij de grote betekenis van deze groep voor de stad. In hoofdstuk 8 gaan we verder in op deze ontwikkeling.

Nieuwbouw in de stad wordt vooral gevuld door stadjers, die aan de stad gebonden zijn. Zo blijkt Meerstad voor 80% te worden gevuld door eigen stedelijke bevolking, en komt de overige 20 procent voor een belangrijk deel uit naastgelegen gemeenten uit het Regiovisiegebied. Slechts een klein deel komt uit de periferie of het westen. Voor nieuwbouw in het centraal-stedelijke segment is het percentage doorstromers nog hoger. Bij onvoldoende nieuwbouw verlaten zij de stad naar vooral gebieden in het Regiovisiegebied. Voor het functioneren van de stad is dat niet heel erg, omdat zij met werk en gebruik van vele voorzieningen (zie ook hoofdstuk 7) op de stad betrokken blijven.

Een veelgehoorde klacht uit de Groningse ommelanden is dat de concentratie van woningbouw in en om de centrale stad de problemen in de periferie nog verergert. Dat is echter maar heel beperkt waar. De woonmilieus die Groningen aanbiedt zijn kwalitatief anders dan in de ommelanden. Meerstad concurreert vooral met andere suburbane wijken in het Regiovisiegebied. De uitstroom uit de periferie wordt niet gedreven door woningmarktmotieven, maar door arbeidsmarkt en studie. De aanwezigheid van voldoende woningen in de stad kan deze stroom wel faciliteren, maar vormt niet de oorzaak ervan. Bovendien: meer woningbouw in de periferie ten koste van de centrale stad is geen oplossing. Groningen heeft het monopolie op het aanbieden van centraal-stedelijke woonmilieus; elders in de regio kan geen vervanging voor dit woonmilieu geboden worden. Kortom, meer bouwen in de periferie ten koste van het contingent van Groningen is niet de oplossing. Bovendien: indien een dergelijk beleid wel effect zou hebben, dan zou dat ten koste gaan van de centrumfunctie van de stad voor de regio, en dat zou weer als een boemerang uitwerken op de verdere ontwikkelingen in de regio.

Maar omgekeerd heeft het ommeland het monopolie op rurale woonmilieus. Dit kan de stad niet bieden, maar heeft wel degelijk aantrekkingskracht op specifieke groepen bewoners, die op verschillende manieren van betekenis zijn voor de stad. Zoals in hoofdstuk 3 is opgemerkt hebben diverse rurale regio's die op zich te maken hebben met krimp wel degelijk een positief migratiesaldo met het westen. Huishoudens die dit woonmilieu opzoeken hebben ook vaak een stedelijke achtergrond, als (hoogopgeleide) arbeidskracht in de stad, of als gebruiker van groot-stedelijke voorzieningen. Groningen heeft baat bij het aanbieden van een breed spectrum aan woonmilieus. In de stad zelf, natuurlijk voor studenten en jongeren, maar ook voor groepen die meer stedelijk georiënteerd zijn. zoals middelbare alleenstaanden (de snelst groeiende groep huishoudens in de stad). Deze groep is overigens gemiddeld genomen niet rijker dan andere huishoudens in de stad, maar kunnen toch wel voor een deel gekarakteriseerd worden met een urbane levensstijl. Aan het andere eind van het woonmilieuspectrum vinden we de rurale milieus in de ommelanden. Ook dit woonmilieu is belangrijk om de aantrekkelijkheid van de stad te garanderen.

Ook Groningen zal vergrijzen, hoewel in veel minder snel tempo dan de ommelanden. Dit betekent dat de toekomstige woningvoorraad hier ook op moet worden voorbereid. Het is minder waarschijnlijk dat ouderen uit de periferie naar Groningen zullen verhuizen. Zij houden er doorgaans niet van over langere afstanden te verhuizen, maar er zijn wel tekenen die erop duiden dat zij naar de wat grotere kernen in de regio verhuizen in verband met de aanwezigheid van zorgvoorzieningen aldaar. Indien Groningen onvoldoende inspeelt op de woningmarktwensen van haar ouderen dan zou zij een deel van deze groep oudere inwoners kunnen verliezen aan de middelgrote kernen, als zij zich ontwikkelen tot zeer aantrekkelijke oorden voor ouderen, met een optimale combinatie van zorgaanbod, kleinschaligheid, veiligheid en rust.

4.3 Conclusie

De belangrijkste doelgroep van de stad Groningen is jongeren. Hoewel zij zeer creatief zijn in het vinden van woonruimte staat de kwaliteit van de woningmarkt voor deze groep onder druk. Dit is onder meer op te maken aan het steeds grotere aandeel onzelfstandige woonruimte waar jongeren op aangewezen zijn, en de tendens dat een steeds groter deel van de studenten buiten

de stad woont (bij ouders, of elders)[2]. Gezien de belangrijke rol van deze groep in het stedelijke functioneren is dit een ongewenste ontwikkeling.

De groenstedelijke woonmilieus zijn van belang voor de stad, maar hier speelt meer de concurrentie met andere suburbane gebieden binnen het Regiovisiegebied. De aanzuigende werking uit de periferie is beperkt omdat deze migratie niet veroorzaakt wordt door woningmarktmotieven. Voor het functioneren van de stad is het minder van belang of groenstedelijke nieuwbouw nu binnen de gemeente of binnen het Regiovisiegebied wordt gerealiseerd.

Groningen kan geen woonmilieus aanbieden voor de groep die wel in de stad werkt, maar op zoek is naar een dorps- of plattelandsomgeving. Toch is dit ook van belang voor de stad, en daarmee heeft Groningen belang bij een kwalitatief hoog aanbod aan deze woonmilieus in de ommelanden.
Ten slotte: de middelgrote kernen in het noorden lijken de uitgelezen plaats te zijn voor ouderen, door een mix van zorgaanbod, kleinschalige wooncomplexen voor ouderen, rust en veiligheid. Dit kan potentieel interessant zijn voor ouderen in de stad, op zoek naar een andere woonomgeving. De omvang van deze stroom zal evenwel niet erg groot zijn.

—

[2] Recent onderzoek nuanceert dit beeld.

5 De stedelijke arbeidsmarkt in de regio Groningen-Assen in relatie tot krimp in de omgeving

5.1 Inleiding

Wat zijn de gevolgen van de te verwachten bevolkingsontwikkeling in het Noorden voor de stedelijke arbeidsmarkt? Veel kwantitatieve informatie over de noordelijke arbeidsmarkt is te vinden in de jaarlijks verschijnende Noordelijke Arbeidsmarktverkenning (zie Tabel 2). Die dienen als basis voor onderstaande kwalitatieve beschouwing.

Tabel 2 Prognoses noordelijke arbeidsmarkt (2003-2007) gebaseerd op de meest recente Noordelijke Arbeidsmarktverkenning.

	2003	2004	2005	2006	2007
Groningen	215	212	210	209	214
% groei	-1,4%	-1,6%	-0,8%	-0,6%	2,2%
Noord Nederland	603	599	593	595	612
% groei	-0,9%	-0,6%	-1,1%	0,3%	2,7%
Nederland	6529	6475	6460	6505	6650
% groei	-0,8%	-0,8%	-0,2%	0,7%	2,1%

* Aantallen keer duizend; percentages vergeleken met het vorige jaar. Bron: Noordelijke Arbeidsmarktverkenning 2008

5.2 Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt

Op de arbeidsmarkt doen zich een aantal kwalitatieve en kwantitatieve ontwikkelingen voor. Aan de vraagkant zien we dat het aantal banen in Nederland de afgelopen decennia fors is toegenomen. Dit geldt zowel landelijk alsook voor het Noorden en zeker voor de regio Groningen-Assen. De werkgelegenheid in het Noorden groeit namelijk al meer dan 15 jaar net zo snel of soms zelfs iets sneller dan landelijk. Een andere trend is dat er al decennia lang een sectoraal herstructureringproces plaatsvindt waarin de sectoren landbouw en industrie qua aantal banen teruglopen en de dienstensector groeit. Tegelijkertijd treedt er in alle sectoren een kennisintensivering op, waardoor het aantal banen voor laag opgeleiden lichtjes afneemt en het aantal banen voor hoger opgeleiden toeneemt. Dit proces gaat samen met innovatie en een toename van de arbeidsproductiviteit.

Aan de aanbodkant van de arbeidsmarkt neemt de beroepsbevolking af omdat het aantal nieuwe toetreders op de arbeidsmarkt kleiner is dan het aantal mensen dat met pensioen gaat. Tegenover deze demografische trend staat dat in elk leeftijdscohort de participatiegraad van met name vrouwen flink is gestegen. De toename van het opleidingsniveau speelt hierbij ook een positieve rol omdat hoger opgeleiden veel vaker op de arbeidsmarkt participeren dan lager opgeleiden. Het negatieve demografische effect kan nog sterker worden als de bevolking krimpt door uitmigratie en nog extra worden versterkt als de hoger opgeleiden wegtrekken. Deze trends zijn al een aantal jaren aan de gang en zullen zich naar verwachting voortzetten. Tot nog toe hebben deze trends ertoe geleid dat de beroepsbevolking *de facto* nog steeds gemiddeld elk jaar een klein beetje groeit. Naast het aantal personen dat op de arbeidsmarkt participeert is ook het aantal gewerkte uren van belang. Nederland is vergeleken met andere landen kampioen deeltijdwerken voor zowel mannen als vrouwen. Potentieel zit hier dus nog een

groeimogelijkheid van het aantal arbeidsuren, maar uit onderzoek blijkt dat de meeste mensen niet van plan zijn het aantal werkuren flink uit te breiden.

Als we vraag en aanbod op de arbeidsmarkt met elkaar vergelijken dan blijkt dat er zelfs in tijden van een krappe arbeidsmarkt zoals in de eerste helft van 2008 nog bijna een miljoen mensen zijn met een werkgerelateerde uitkering (WW, ABW en WAO). Naar schatting kunnen daar in Nederland nog ca. 500.000 mensen van participeren op de arbeidmarkt en daarnaast zijn er ook nog ca. 500.000 mensen zonder een uitkering die wel zouden kunnen werken, de zgn. NUG-ers. Van absolute krapte op de arbeidsmarkt is dus geen sprake, maar krapte doet zich wel voor in bepaalde sectoren en beroepen, zowel in Nederland als in het Noorden. Over het algemeen is de werkloosheid in het Noorden iets hoger dan landelijk en de krapte op de arbeidsmarkt iets minder.

5.3 Betekenis voor Groningen

Wat betekenen deze trends nu voor de stedelijke arbeidsmarkt in Groningen, mede in het licht van krimp in de omgeving en groei van de bevolking in de regio zelf? Allereerst moeten we beseffen dat tot nog toe de krimp maar heel klein is en ook voor de nabije toekomst van de komende 15 jaar relatief beperkt van omvang zal blijven. Van belang is ook dat veel mensen uit de omgeving al in Groningen werken, want de inkomende pendelstroom is veel groter dan de uitgaande. Als de krimp in de omgeving inhoudt dat mensen vanuit de omgeving naar de stedelijke regio verhuizen dan is het effect op het arbeidsaanbod nihil. Dit kan anders worden als het vertrek uit de omgeving niet naar Groningen of het noorden maar naar de rest van Nederland is. Maar de omvang van deze migratiestroom tussen de landsdelen is over het algemeen zeer gering. Met name hoger opgeleiden uit Groningen zelf verhuizen na hun studie over grotere afstanden. In dit verband wordt vaak gesproken van *brain-drain*[3]. Dit proces, dat ook al in hoofdstuk 3 ter sprake is gekomen, heeft wel een relatie met krimp, want het blijkt dat uit de meer landelijke gebieden vooral jongeren vertrekken om in de steden een opleiding te volgen. Een deel daarvan vertrekt na het voltooien van de opleiding naar andere landsdelen, het zogenaamde roltrap effect. Dit effect is bij academici groter dan bij HBO-ers. Van de RUG-afgestudeerden vertrekt 55-60 procent naar een ander landsdeel, waarbij er grote verschillen zijn per studierichting. Hierbij moet overigens niet vergeten worden dat ook ca. 40% van de studenten aan de RUG van buiten het Noorden komt, dus het netto-vertrek is aanzienlijk kleiner. Het is onduidelijk of het vertrek van academici nadelige effecten heeft voor de stedelijke arbeidsmarkt. Het aantal beschikbare banen voor pas afgestudeerde academici is ook maar beperkt en veel werkloze academici die in de stad blijven hangen zoals begin jaren negentig het geval was, zijn ook niet wenselijk.

Van een massaal vertrek naar andere landsdelen is nog geen sprake en voor degenen die wel gaan is niet duidelijk of daar voor hen wel een geschikte baan te vinden zou zijn. En als de arbeidsmarkt wat krap zou zijn dan zijn er vele oplossingen denkbaar voordat er echt problemen ontstaan. Bedrijven kunnen extra mensen van elders aantrekken of mensen die vertrekken binden door aantrekkelijke banen plus bijbehorende arbeidsvoorwaarden aan te bieden. Gezien de woonomgeving in het Noorden en de lagere huizenprijzen liggen hier zeker mogelijkheden. Andere oplossingen zijn te vinden in de richting van innovaties die door arbeidsbesparende technieken die arbeidsproductiviteit vergroten en een tekort aan arbeidsaanbod aldus kunnen opvangen.

Al met al lijkt de krimp in de omgeving maar een zeer ondergeschikt effect te kunnen hebben op het arbeidsaanbod op de stedelijke arbeidsmarkt. Als de krimp in de omgeving kleiner is dan de groei in de regio zelf is er mogelijk al helemaal geen probleem, al zal naar verwachting de groei van de beroepsbevolking wel afnemen door de vergrijzing. Maar er is nog een flink onbenut arbeidspotentieel dat geactiveerd kan worden en als dat in combinatie gebeurt met gerichte scholing zodat de kwalitatieve mismatch minimaal wordt, dan is er mogelijk niet veel aan de hand. Tot slot blijkt uit onderzoek dat vraag en aanbod ook dynamisch met elkaar mee bewegen: groei van banen in een regio leidt ook tot extra participatie (Broersma en Van Dijk, 2002). Ook

[3] Zie NICIS-onderzoek van Van Dijk en Venhorst et al. 'Hogeropgeleiden in grote steden in Nederland: brain drain of brain gain' over de werk-,woon- en studielocatie keuze van hoger opgeleiden.

de aantrekkingskracht van het Noorden als prettig woongebied moet niet worden onderschat. Het faciliteren van vraag naar woningen in prettige woongebieden kan extra mensen naar het Noorden lokken of voorkomen dat ze weggaan. Ook hier blijkt echter dat vraag en aanbod dynamisch met elkaar mee bewegen, want banen blijken achter de mensen (*jobs-follow-people*) aan te gaan.

5.4 Conclusie

Op het eerste gezicht lijkt de krimp in de omgeving maar van gering belang voor de stedelijke arbeidsmarkt Groningen-Assen. Maar de arbeidsmarkt is een zeer complexe markt waarop verschillende trends tegen elkaar inwerken. Om goed zicht te krijgen op de toekomstige stedelijke arbeidsmarktontwikkeling moet gedetailleerd in kaart worden gebracht hoe de regionale economie zich naar beroep en sector zal kunnen ontwikkelen en hoe dit zich verhoudt tot de mogelijke ontwikkeling van de beroepsbevolking naar onderwijsniveau en woonlocatie. Dit vergt inzicht in zowel het arbeidsmarktgedrag als het migratiegedrag en de woonvoorkeuren van de verschillende te onderscheiden segmenten van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. Het vergt een specifiek op het Noorden toegesneden onderzoek om deze bestaande kennis te combineren met de specifieke omstandigheden in het Noorden.

6 Bevolkingstransitie en stedelijke voorzieningen

6.1 Inleiding

Wat zijn de gevolgen van de bevolkingskrimp in de niet landelijke gebieden van het noorden voor het voorzieningenniveau van de stad? Om deze vraag te beantwoorden kijken we eerst naar de gevolgen voor het voorzieningenniveau van het platteland, en vervolgens vertalen we dit naar de –mogelijke- gevolgen voor de stad Groningen.

6.2 Krimp en schaalvergroting

Bevolkingskrimp heeft gevolgen voor het gebruik en levensvatbaarheid van voorzieningen op het platteland. Dorpswinkels, schooltjes, dorpshuizen, huisartsen, benzinepompen: het zijn allemaal lokale voorzieningen die onder druk kunnen komen als de bestaande bevolking van samenstelling verandert of krimpt. Omdat er naast krimp van delen van de bevolking ook vrijwel altijd groei is van een ander deel, kan er overigens ook extra draagvlak voor bepaalde voorzieningen ontstaan. Een voorbeeld: daling van het aantal geboorten leidt tot een kleiner draagvlak voor kindgerelateerde voorzieningen (consultatiebureaus, peuterzalen), maar instroom van nieuwe inwoners die rust en ruimte zoeken leidt tot extra draagvlak voor natuur- en landschap gerelateerde voorzieningen (wandelpaden, natuurgebieden). In het geval van instroom van nieuwe inwoners kan er ook meer besteedbaar inkomen beschikbaar komen, namelijk als het om bemiddelde nieuwe inwoners gaat.

Naast krimpgerelateerde effecten op voorzieningen is er een tweede ontwikkeling die ook druk kan zetten op bepaalde voorzieningen, namelijk de trend van specialisatie en schaalvergroting. De achtergrond daarvan is drieledig: de beschikbaarheid van informatie neemt toe, de inkomens stijgen en er zijn technische innovaties. Meer informatie leidt tot mentale urbanisatie en daarmee tot differentiatie van de vraag naar goederen en diensten. Dat proces is beeldend beschreven in *Hoe God verdween uit Jorwerd* van Geert Mak: lokale winkeltjes waren wel in staat koffie in voorraad te hebben, maar niet in staat tot het voeren van vele variëteiten koffie. De winkeltjes gingen vervolgens ten onder en de vraag verschoof naar grootschaliger winkels in grotere plaatsen. Eén en ander hangt ook samen met de door psycholoog Maslow onderscheiden hiërarchie van de ontwikkeling van mensen, die begint bij het voorzien in lichamelijke behoeften, en als aan alle andere voorwaarden is voldaan, eindigt bij volledige zelfontplooiing, waarbij individuen de mogelijkheid al hun persoonlijke potenties ten volle te ontwikkelen. Voor een groot deel van de Nederlanders geldt dat zij het niveau van zelfontplooiing hebben bereikt, en daardoor hebben zij meer financiële middelen ter beschikking en daardoor ook een meer gedifferentieerd vraagpatroon. Stijgend inkomen leidt conform de schaal van Maslow tot een relatieve toename van de vraag naar luxe goederen en diensten. En dat leidt weer tot dezelfde beweging, een grotere variëteit in de vraag, met als gevolg wederom schaalvergroting en concentratie in grotere plaatsen. Daar bovenop komt dan nog eens de trend tot schaalvergroting die vanuit de beschikbare techniek ontstaat: de toename van elektronisch betalen bijvoorbeeld zet de vraag naar fysieke bankdiensten (loket, geldautomaat) onder druk.

Het is verstandig beide aspecten - relatieve of absolute bevolkingskrimp enerzijds, en de trends naar schaalvergroting anderzijds - goed uit elkaar te houden. Dat is overigens analytisch heel lastig (zie het rapport van het Ruimtelijk Planbureau (Van Dam, 2006)), en binnen het bestek van deze *quick scan* niet goed te doen. Echter, de algemene indruk is dat het leeuwendeel van de druk die momenteel bestaat op voorzieningen op het platteland niet voortkomt uit krimp maar uit schaalvergroting. Het gaat dan bijvoorbeeld om de beschikbaarheid van medische voorzieningen (huisartsen, medicijnen), basisvoorzieningen als brandweer en ambulancezorg, maar ook om voorzieningen als (middelbare) scholen, openbaar vervoer en winkels. Volgens Van Dam (2006) heeft demografische krimp nauwelijks invloed op het voorzieningenniveau of het draagvlak van voorzieningen en is vooral de toenemende welvaart, mobiliteit en andere leefstijlen van belang voor veranderende voorzieningenniveaus (Van Dam, Ruimtelijk Planbureau, 2006). Volgens Van Dam hebben "...demografische veranderingen slechts een versterkend of dempend effect" (2006).

6.3 Schaalvergroting en stad

De schaalvergroting van voorzieningen, of dat nu komt door technische oorzaken, of door differentiatie van de vraag, leidt ertoe dat die voorzieningen verdwijnen uit lagere orde dorpen en plaatsen, ten faveure van grotere plaatsen en steden. De voorzieningen die nu nog op het platteland van Noord-Nederland aanwezig zijn en die onder druk staan, zullen doorgaans verschuiven naar de naast gelegen hogere orde kernen. Als de fietsenwinkel in Finsterwolde ophoudt te bestaan dan zal de vraag uit dat dorp zich richten op fietsenwinkels in een wat grotere kern in de nabije omgeving: Winschoten. Hetzelfde geldt voor de apotheek, of de brandweervoorziening. De stad Groningen zal van een dergelijke opschaling weinig merken; Bedum, Delfzijl of Winschoten wellicht wel.

Er zijn ook vraagcategorieën waar differentiatie van de vraag wel gevolgen kan hebben voor Groningen als hoogste orde kern van het Noorden. Dat geldt voor sommige delen van de vraag naar cultuur of naar commerciële goederen en diensten: kleding en meubels bijvoorbeeld. Maar meestal zal de verschuiving in fasen gaan: eerst verschuift de vraag naar een grotere kern in de buurt en pas als ook daar het draagvlak wegvalt zou de stad Groningen aan bod kunnen komen. We hebben het dan over een proces dat pas op lange termijn zou kunnen spelen.

Meer voor de hand liggend is de situatie waarin een voorziening nu nog in een stedelijke kern in de provincie zit, deels gedragen door vraag uit het platteland (het verzorgingsgebied). Drang tot schaalvergroting kan dan leiden tot concentratie van de activiteit in de hoogste orde kern, in de stad Groningen. Dat zou het geval kunnen zijn voor bepaalde culturele voorzieningen zoals theaters, voor medische voorzieningen zoals ziekenhuizen, specialistische medische voorzieningen en gespecialiseerde verpleegtehuizen, en voor de sub-top van het onderwijs: gymnasia, speciale opleidingen op MBO-niveau en HBO-instellingen. Schaalvergroting voor dergelijke voorzieningen kan leiden tot het verdwijnen van de voorziening uit bijvoorbeeld Roden, Delfzijl en Winschoten en concentratie van daarvan in de stad Groningen. In het verleden is dat bijvoorbeeld gebeurd met de productie van dagbladen in Noord-Nederland. In een fusieproces is deze productie geconcentreerd in Leeuwarden en Groningen en Winschoten, Assen en Emmen hebben die activiteit verloren.

Tabel 3: Verzorgingsgebied van aantal regionale ziekenhuizen.

Naam ziekenhuis	Plaats	Verzorgingsgebied in bevolkingsaantallen
Wilhelmina Ziekenhuis	Assen	–
Aleida Kramer	Coevorden	(met Hardenberg) 100.000
Delfzicht	Delfzijl	samen met Winschoten
Nij Smellinghe	Drachten	120.000
De Sionsberg	Dokkum	< 72.000
Scheperziekenhuis	Emmen	120.000
Martini ziekenhuis	Groningen	260.000
UMCG	Groningen	Heel Noord Nederland
De Tjongerschans	Heerenveen	100.000
Bethesda ziekenhuis	Hoogeveen	76.000
MCL	Leeuwarden	–
Diaconessen ziekenhuis	Meppel	–
St. Antonius ziekenhuis	Sneek	115.000
Refaja ziekenhuis	Stadskanaal	90.000
St. Lucas ziekenhuis	Winschoten	150.000 (inc. Delfzijl)

Het verzorgingsgebied van het UMCG bedraagt 2.200.000 mensen. Voor de ziekenhuizen van Leeuwarden, Meppel en Assen is het verzorgingsgebied niet gevonden of onbekend. Bron: websites ziekenhuizen.

In bijgaande tabel is voor een aantal regionale ziekenhuizen hun huidige verzorgingsgebied in termen van aantallen inwoners aangegeven. In bijlage 1 is het aantal specialismen voor alle Noord Nederlandse ziekenhuizen weergegeven. Uit deze gegevens blijkt dat er nu al relatief veel ziekenhuizen in het Noorden zijn. Te verwachten is dat door krimp van de bevolking en vooral

door schaalvergroting, een aantal van die ziekenhuizen zal verdwijnen, of specialismen zal verliezen. De vraag is of deze ontwikkeling versneld zal inzetten als 'geruchten' over het verdwijnen van een ziekenhuis de kop op steken. Aangezien vooral de basisspecialismen niet zo snel zullen verdwijnen en omdat mensen over het algemeen trouw zijn aan 'hun' ziekenhuis, is de verwachting dat deze ontwikkeling zich niet zonder meer zal inzetten zolang de kwaliteit van de zorg gewaarborgd wordt.

Echter, steeds meer specialismen zullen in dat geval geconcentreerd worden in de hoogste orde kernen van Noord-Nederland, Zwolle, Leeuwarden en Groningen, en in laatste instantie in Groningen of Zwolle alleen. Iets dergelijks kan zich ook voordoen bij gespecialiseerde verzorgingstehuizen. Gegevens daarover zijn binnen het bestek van deze *quick scan* niet te presenteren. Ook op cultureel vlak zijn dergelijke ontwikkelingen te verwachten. Grote culturele producties en manifestaties, en ook grote sportactiviteiten zullen in toenemende mate alleen in Groningen te genieten zijn. Het gaat dan bijvoorbeeld om grote musicals en opera's, maar ook om professioneel basketbal of voetbal. Emmen, Cambuur en Veendam zouden op termijn hun voetbalclub kunnen verliezen, waarna een deel van de bezoekers zich op Groningen (padafhankelijkheid!) of Heerenveen zal richten.

6.4 De omgekeerde beweging

De transitie van de bevolking in Noord-Nederland kan theoretisch ook tot verlies van voorzieningen in de stad Groningen leiden, als bepaalde bevolkingscategorieën, bijvoorbeeld rijkere, rustzoekende ouderen of gezinnen met jonge kinderen, de stad zouden verlaten. Voor een deel vindt deze stroom plaats in de vorm van suburbanisatie (zie hoofdstuk 3) naar het Regiovisiegebied. Men blijft betrokken op de stad voor werk en voorzieningen, maar kiest voor een meer suburbaan woonmilieu. Voor een (klein) deel is deze stroom ook gericht op de periferie, waarbij de gerichtheid op de stad voor wat betreft dagelijkse algemene voorzieningen (buurtsupers) afneemt. Voor alle andere voorzieningen zullen dergelijke verlaters van de stad grotendeels aangewezen blijven op de stad Groningen (voor ziekenhuis, theater, zelfs voor autodealers). Omdat het om relatief kleine aantallen zal gaan, zijn de gevolgen voor de stad te verwaarlozen.

6.5 Conclusie: krimp en stad

In het voorgaande is aangegeven er in een aantal gevallen een verdergaande concentratie van voorzieningen in de stad Groningen kan optreden. Wat daarvan aan krimp is toe te rekenen is niet op voorhand duidelijk, maar waarschijnlijk is het zeer beperkt. Het grootste deel van deze tendens tot concentratie ontstaat uit schaalvergroting, waarschijnlijk grotendeels gebaseerd op Maslov's model. Krimp zal veeleer gevolgen hebben voor de naast hogere orde kernen van de plaatsen waar de activiteit verdwijnt, niet voor de stad Groningen. Bevolkingsafname in de noordelijke regio zal wel enige gevolgen kunnen hebben voor het draagvlak van die voorzieningen die de hele regio bedienen.

7 Kwaliteit, kwaliteit en nog eens kwaliteit...over de planologie van stad en regio

7.1 Inleiding

De demografische analyse is helder: ondanks de onzekerheden, lijkt Groningen zeker te zijn van groei in de komende decennia, een groei die goeddeels beïnvloed wordt door binnenlandse migratie, vooral als gevolg van de ontwikkeling van migrerende jongeren, vanuit de regio naar de rest van Nederland. De trek van uit de regio naar de stad is vooral gelegen in de aanwezigheid van goede kenniscentra en de kwaliteiten van Groningen als studentenstad. De trek vanuit Groningen naar het westen van het land wordt sterk bepaald door arbeidsmarkt, studiemogelijkheden en 'kwaliteit'. Vooral dit laatste, 'kwaliteit', zal een belangrijke sleutel in het beïnvloeden van migratie blijken te zijn.

Dit hoofdstuk gaat over de planologie van krimp, voor een stad die nog decennia lang zal groeien. Wat zijn dan de thema's om te behandelen? Het gaat dan basaal om de relatie tussen krimp en ruimtelijke ontwikkeling in de interactie tussen stad en regio. En het gaat om de relatie tussen demografische karakteristieken en de ruimtelijke ontwikkeling in al z'n diversiteit binnen de stedelijke grenzen. We zullen zien dat het bij de bespreking van beide niet enkel meer gaat om functionele verbanden en de kwantitatieve onderbouwing daarvan, maar dat de 'beleefde' of 'gepercipieerde' kant van de ruimtelijke kwaliteit en de leefkwaliteit in hoge mate bepalend worden voor Groningen als stad in ontwikkeling. We bespreken eerst de meer algemene relaties tussen demografische verschijnselen en ruimtelijke ontwikkeling. Daarna kijken we naar deze relaties met betrekking tot de stad zelf. Vervolgens ronden we af met een beschouwing (een *mogelijke* voorstelling van zaken) over deze relaties met betrekking tot interacties tussen stad en land. Hoe dan ook: het betoog is dan ook niet prescriptief maar prospectief van aard.

7.2 Demografie en ruimtelijke ontwikkeling

In het voorgaande wordt duidelijk dat krimp niet enkel een demografisch verschijnsel is. Krimp is de weerslag van verschillende en met elkaar samenhangende verschijnselen. En zeker het tegengaan van de negatieve effecten ervan zal in samenhang op deze verschijnselen gericht moeten zijn. Het gaat om diverse ruimtelijke, economische en sociale factoren, die deels min of meer autonoom verlopen, maar ook deels te beïnvloeden zijn. In deze paragraaf worden de verschillende factoren in het licht gezien van wenselijke interventies. Met andere woorden: op welke aspecten zouden we kunnen ingrijpen om mogelijk ongewenste effecten van een veranderende demografie te pareren, dan wel om te zetten in kansen. Het betreft hier interventies als een mogelijke voorstelling van zaken (waarbij de redenering even zwaar telt als de voorstelling van zaken die met deze redenering wordt opgetuigd), die vooral ruimtelijk-economisch van aard zijn, en onderdeel zouden kunnen worden van strategisch planologisch georiënteerd beleid.

Dan is het relevant te onderkennen dat voor de planologie krimp slechts een van de factoren is om rekening mee te houden. De reden om naar krimp te kijken is het idee dat een afnemende bevolking tot minder inkomsten en bestedingen zal leiden, dus economische krimp tot gevolg kan hebben, en er anders gekeken zou moeten worden naar de wijze waarop verschillende ruimtelijke functies in een stad worden gebruikt in termen van bestedingen en van effectiviteit en efficiëntie. Daardoor kunnen deze tegen minder kosten toch beschikbaar blijven voor een kleinere (krimpende) bevolkingsgroep, wat weer bijdraagt aan de kwaliteit van leven. De logica is op zich zelf begrijpelijk, ware het niet dat de bevolking (de kredietcrisis ten spijt) door de jaren heen meer te besteden zal hebben, meer individuele wensen ten aanzien van haar leefomgeving zal etaleren en meer vierkante meter gebruiksruimte zal vragen. In het voorgaande is naar Maslov verwezen: ook hier is dit onderwerp relevant – de stadjers zullen niet alleen een dak boven hun hoofd wensen, voldoende voorzieningen in hun buurt willen zien, en de garantie van enige mate van bereikbaarheid verlangen, maar steeds vaker de gemeente aanspreken op de kwaliteit van leven, van wonen en van de leefomgeving. Met andere woorden: ook als de bevolking in inwonertal zou krimpen, of een afnemende groei zou laten zien, dan nog is het waarschijnlijk dat het ruimtelijk gebruik per inwoner gevarieerder zal worden, en verder zal toenemen.

De planologie is in het bijzonder gericht op de relatie tussen deze sociaal-maatschappelijke processen en de wens deze processen positief te beïnvloeden door middel van ruimtelijke of fysieke interventies. In dit hoofdstuk wordt in het bijzonder ingegaan op die aspecten die aan krimp relateren, maar nog niet onderdeel zijn van het reguliere beleid van de stad Groningen. Scholen en hun bezettingsgraad, winkelbezoek en het gebruik van winkelcentra, woon-werk-verkeer en bijvoorbeeld migratie van gezinnen naar de regio, zijn reeds onderdeel van het reguliere beleid, en krijgen bijvoorbeeld bij wijkrenovaties en op hoger schaalniveau in het beleid van de Regiovisie Groningen-Assen, reeds aandacht. Daarnaast spelen heel primaire zaken, zoals afnemend gebruik van ruimtelijke functies waaronder woningen, winkelaanbod en openbare functies, als gevolg van (de niet optredende) krimp in de stad Groningen geen echt grote rol. Wel speelt voor het winkelaanbod en openbare functies welhaast los van het thema krimp de mechaniek van schaalvergroting. Dit heeft wel een ruimtelijk effect maar is niet krimpgerelateerd. Waar gaat het dan wel om?

Voor de groep studenten en de groep ouderen is er minder tot geen aandacht in het reguliere beleid, maar zij zijn evenwel van belang in relatie tot het thema 'krimp' en zullen hier dan ook verder worden besproken. De voorgaande hoofdstukken laten zien dat krimp maar beperkt een generiek verschijnsel is, en ook blijkt dat krimp afzonderlijke bevolkingsgroepen op specifieke wijze kan raken. Voor Groningen gaat het dan om de afnemende groep scholieren, met gevolgen voor het gebruik van onder meer schoolruimte en inzet van leerkrachten; het gaat om komende en gaande studenten, hun verblijf, hun bestedingen en hun rol op de arbeidsmarkt; het gaat om het vasthouden van afgestudeerden en hun rol in de kenniseconomie; het gaat om woon-werk-relaties; en het gaat het om veranderingen in levenstijl en ruimtegebruik van de toenemende groep ouderen. Deze groep ouderen en de groep van studenten blijven in het stedelijk beleid van Groningen onderbelicht.

7.3 Kwaliteit, kwaliteit en nog eens kwaliteit...

Het functionele aspect van de ruimte zal als gevolg van maatschappelijke processen steeds nadrukkelijker worden aangevuld en op onderdelen zelfs worden overvleugeld door het kwalitatieve aspect. Op een aantal thema's wordt inmiddels rekening gehouden met deze wensen, bijvoorbeeld wanneer het gaat om nieuwe en gerenoveerde gezinswoningen, water en groen in aantrekkelijke woonwijken, gemêleerde sociale structuren en sociale cohesie, de vensterscholen en de daarbij horende functionele integratie en maatschappelijke (buurtgeoriënteerde) binding, en een afwisselende dynamische en rustige stedelijke omgeving. Dit betekent zoveel als dat Groningen op deze onderdelen de zaak op orde heeft, maar z'n best zal moeten blijven doen functioneel aantrekkelijk, functioneel divers en functioneel hoogwaardig te zijn en blijven. Daarmee is evenwel slechts een deel van de planologische en ruimtelijk-economische boodschap uitgesproken. Nu reeds zichtbaar, maar naar verwachting in de toekomst nog relevanter, is het idee van kwaliteit, naast en complementair met functionaliteit. Het gaat dan minder om de gebruikskwaliteit (= functionaliteit), maar om de beleving van de individu en de door bewoners gewaardeerde leefkwaliteit.

Het gevolg is dat de planologie een sterke transitie doormaakt in Nederland, al wordt deze nog niet door iedereen zo gezien. Waar gaat het om? Een puur functionele planologie is op z'n retour. Het credo voor de komende decennia luidt:

Naast functionele toedeling 'sec' is de kwalitatieve inbedding van ruimtelijke functies in hun omgeving bepalend.

Het idee dat de beste infrastructuur tussen A en B een rechte lijn is, wordt steeds meer verlaten, en verruild met het idee dat ook het tussenliggend gebied er toe doet. Het idee dat een industrieterrein een 'hoogwaardige' positie aan de snelweg verdient, wordt vervangen door het criterium dat zo'n locatie door de komst van het industrieterrein er kwalitatief op vooruit zou moeten kunnen. Het idee dat de entree van een stad 'stadse grootheid' moet representeren in de vorm van spiegelende kantoorgebouwen, krijgt concurrentie van het idee dat de entree van de stad een lust voor het oog mag zijn, en een afspiegeling van het leefbare en groene karakter van die stad. Het idee dat een woonwijk is om te wonen, en dat daaraan gebruikskwaliteiten zijn verbonden, wordt verruimd met het idee dat wonen ook een emotie is, en de leefomgeving van

belang is. Fysiek betekent dit onder meer groene vingers die de entree van de stad begeleiden van de groene ommelanden naar binnen, dat er veel waterpartijen in de wijk komen, wijken die landschappelijk goed zijn aangekleed met groen, gevrijwaard zijn van zwerfvuil, e.d.. Sociaal betekent dit veiligheid, geborgenheid en weerbaarheid van wijkbewoners, en ruimte voor individuele invulling en het accepteren van verschillende levensstijlen.

Het wonen mag een feest zijn, en er mag genoten worden van de woning en het gebied er om heen. Tegelijkertijd is het aan de stad om het genieten niet om te laten slaan in het lastig vallen van elkaar, door burengerucht of erger. In het verleden heeft de stad al enkele hoogstandjes laten zien om aantrekkelijkheid en geborgenheid samen te laten gaan met functionaliteit en veiligheid, op momenten dat het moest. Bekend is het verkeerscirculatieplan uit de jaren zestig. Toen met enig protest ingevoerd; op dit moment een zegen voor de stad. Deze is goed tot zeer goed bereikbaar, als tenminste de fiets als serieus vervoermiddel wordt meegerekend. Tegelijkertijd is het autoverkeer aanvaardbaar en draagbaar gebleven. Minder bekend is de leefbare binnenstad, waar niet alleen gewerkt wordt in de detailhandel en de leisure-, ontspanning- en uitgaanseconomie, maar waar ook door verschillende bevolkingsgroepen op betaalbare wijze gewoond wordt, en zo in de binnenstad ook na sluitingstijd van de winkels aan sociale veiligheid bijdraagt.

Een combinatie van samenhangende functies en tegelijkertijd een strakke scheiding van functies die elkaar niet goed verdragen op individueel niveau, en een hoge mate van verweving op buurt niveau van functionele en belevingskwaliteiten, en een concentratie van publieke en marktfuncties zal de stad ongekend aantrekkelijk kunnen maken. Dit betekent deels het einde van het concept van de compacte stad, door meer ruimte aan het wonen, water, groen en de (fiets) infrastructuur te geven (wat reeds met Meerstad tot uitdrukking komt), en deels er op voortbouwend door bereikbaarheid van geconcentreerde publieke en marktfuncties te verhogen. Het was al bekend dat Groningen een geweldige cultuurstad en studentenstad is, maar het mag ook voor het grootste deel van de bewoners een weldadige stad zijn. En het is allemaal mogelijk...

Een deel van het mogelijke zit in de redenering, waaruit de hieronder voorgestelde constellatie van zaken voortvloeien. Deze voorstellen zijn overigens geenszins irreëel en dienen dan ook ter inspiratie.

7.4 Groningen: studentenwoonstad

Als gezegd, voor een aantal bevolkingsgroepen is er in Groningen minder aandacht, waaronder de omvangrijke groep studenten. Zij spelen een belangrijke rol in de migratiestromen tussen noordelijke regio, stad en Randstad. De stad Groningen functioneert als *hub* voor jonge mensen die willen studeren om zich verder te kunnen ontwikkelen en om zich een plaats te verwerven in de kenniseconomie. De kenniscentra RUG, Hanze en UMCG zijn daarbij belangrijke magneten. Feitelijk gaat het hier om een normaal verschijnsel, dat in hoge mate functioneel kan worden gezien en opgepakt. Maar dat doet de groep studenten enorm tekort.

Inmiddels mag de stad Groningen zich gelukkig prijzen met 45.500 (2007) ingeschreven studenten. Ogenschijnlijk een kwart (!) van de bevolking, ware het niet dat lang niet al deze studenten ook in de stad gaan wonen. We moeten constateren dat de groei van de studentenaantallen door een toename van buitenlandse studenten en regionale studenten tot stand is gekomen, al gaat het dan om een regio die tot aan Gelderland reikt. Het gaat veel minder om studenten uit de rest van Nederland. Het idee onder studenten dat Groningen een geweldige studentenstad is, leidt dus wel tot meer ingeschreven studenten, maar niet tot meer bewoners. Studenten zien Groningen niet zo zeer als woonstad. Dit laatste is interessant, omdat bewoning ook leidt tot meer bestedingen en meer banen, door studenten gezien als bijbanen.

Voor de stad Groningen is deze studenteneconomie van groot belang, en verdient grote aandacht. In het voorgaande is al veel gezegd over het belang van het werven van studenten en vasthouden van afgestudeerden. In deze bijdrage beperken we ons tot de demografische en de ruimtelijk-economische aspecten. In aanvulling daarop wordt hier geconstateerd dat er in het verleden wel enig beleid was om studenten in de stad onderdak te bieden, waarbij

studentenhuisvesting enigszins het stempel van 'noodzakelijk kwaad' leek te hebben – hier en daar een studentenflat, veelal uit de jaren zestig en zeventig, en beleid dat het aantal studenten in een studentenhuis en het aantal studentenhuizen in een straat of wijk moet reguleren. Het resultaat is een druk op de studentenwoningmarkt met een zeker cyclisch verlopen, hoge prijzen per vierkante meter voor studentenkamers, een hoge druk op de leefkwaliteit van buurten en overlast op verschillende fronten. Het is geen wervende formule waar de 'geweldige studentenstad' mee naar buiten kan treden.

Als Groningen de in- en uitstroom van jonge mensen wil beïnvloeden, is dit een onderwerp dat aandacht verdient[4]. In een voorgaand hoofdstuk is al eens naar het buitenland gekeken, en ook voor dit onderwerp valt hier veel te leren. Denk bijvoorbeeld aan de 'colleges' van Cambridge, universiteitstad, die niet enkel een studeerstad maar voor studenten ook een woonstad is. In kwalitatief hoogwaardige 'colleges' gelegen in een kwalitatief aantrekkelijke omgeving in en aan de stad wordt studenten tegen redelijke bedragen uitstekende woonvoorziening geboden, mits men zich aan zeer heldere en strikte regelgeving betreffende de huisvesting wil houden. Een 'college' is in tegenstelling tot studentenhuisvesting in Nederland niet een pand gericht op individuele huisvesting van studenten. Het is zo veel meer: het staat voor een studeergemeenschap, waarin enerzijds de individuele student een thuis vindt, met geborgenheid en privacy. Anderzijds is het een ontmoetingsplaats, met faciliteiten zoals studieruimtes, studielabs, bibliotheek, eetruimtes, sport- en zwemfaciliteiten. Het zou dan niet enkel een ontmoetingsplaats voor studenten moet zijn, maar ook voor de buurt die voor specifieke behoeften (bijvoorbeeld sport en cultuur) de weg naar deze leefgemeenschap weet te vinden (zie vergelijkende 'buurtwerking' bij de leefgemeenschap voor ouderen). En niet het minst belangrijk: ieder 'college' is voor zich een visueel aantrekkelijk onderdeel van de stad, een statement, en versterkt het imago van studentenwoonstad (zie ook navolgende over 'geclusterd wonen'), waarbij RUG, Hanze en gemeente een gezamenlijke strategie uitzetten. Het gaat hier om een fundamenteel ander uitgangspunt om naar wonen en studeren te kijken, dat niet zondermeer in de handen van de 'usual suspects' moet worden gegeven, met de bekende woontorenformule en dito individuele invulling als voorspelbare uitkomst. Dat Groningen dan ook beleidsmatig krachtig inzet op studenten en hun woonomgeving spreekt vervolgens voor zich. De huidige plannen om op verschillende locaties in de stad, al dan niet in bestaande panden, studentenhuisvesting te ontwikkelen, kunnen volgens de 'blokkendoosformule' de vraag naar individuele studentenhuisvesting gaan bedienen. Met iets méér inspanning kunnen deze plannen de kwaliteiten van de stad versterken. Dan zullen deze inspanningen ook gericht dienen te zijn op het ontwikkelen van studieleefgemeenschappen en het op een aansprekende wijze landschappelijk/stedebouwkundig inpassen van deze gemeenschappen. Gebeurt dit goed, profiteren de woonwijken ervan en zal de stad stilaan meer studenten gaan trekken uit andere landsdelen en daarbuiten.

7.5 Groningen: zorgzame stad voor ouderen

Waar de markt als belangrijkste mechaniek in het geval de studentenhuisvesting onvoldoende tot zeer slecht uit de verf komt als het om woon- en leefkwaliteit gaat, zien we bij de ouderenhuisvesting steeds meer de markt het initiatief overnemen. En dat heeft maar ten dele te maken met de privatisering van de woningcorporaties. Het gaat vooral om woon-zorg-leisure-constellaties, waarbij marktpartijen concepten bedenken om kapitaalkrachtige en minder-kapitaalkrachtige ouderen te bedienen. Terwijl deze ontwikkeling zich stilaan (landelijk en lokaal) voltrekt, is het ruimtelijk verhaal daarbij – en daarmee de bijdrage aan het stedelijk landschap – nog onontgonnen gebied.

De ouderenhuisvesting in de stad krijgt wat meer aandacht dan de studentenhuisvesting. Zo verscheen in 2004 het rapport Zorgen voor Morgen, waaruit onder andere blijkt dat er vooral een kwaliteitsslag gemaakt moet worden. De rol en positie van ouderen in de stedelijke en binnenstedelijke ontwikkeling is van groot belang voor Groningen. De groep wordt alsmaar groter, wordt meer divers, kapitaalkrachtiger, en heeft in toenemende mate expliciete wensen. Een belangrijk gegeven daarbij is bijvoorbeeld dat na het 55ste levensjaar de behoefte om te verhuizen sterk afneemt. Meer dan een enkele keer te verhuizen mag er eigenlijk niet meer

[4] Zie ook Projectplan Jongerenhuisvesting van de gemeente Groningen 2009

inzitten, zo is de opstelling van de gemiddelde oudere. Zo is er interesse voor woon-zorg-leisure-combinaties, waar op een zelfde locatie (let wel: hoogwaardig en in een hoogwaardige omgeving) door de jaren heen de zorgintentie kan worden verhoogd, zonder dat de kwaliteit van wonen afneemt. Een locatie waar de stedelijke dynamiek in de directe woonomgeving laag is, maar op geringe afstand de nabijheid van verschillende publieke en openbare functies zichtbaar is. Met andere woorden: de woning en het woongenot moet hoogwaardig zijn, en moet mogelijkheden bieden om de verschillende fases van de wooncarrière van ouderen te kunnen doorlopen. De markt heeft hier – zoals gezegd – reeds weet van, maar een ruimtelijk perspectief dat aansluit bij de wensen en mogelijkheden van de stad Groningen, en ook bijdraagt aan een competitieve ruimtelijke ontwikkeling van de stad, ontbreekt.

Een investering in deze woon-zorg-leisure-combinaties is niet alleen interessant voor ouder wordende stadjers, maar kan ook een wervend perspectief zijn voor de zogenaamde spijt- of remigranten. In dit verhaal over krimp is geconstateerd dat de stad Groningen vooral in trek is bij die mensen van elders die in het verleden een binding hadden met de stad. Ook hiervoor geldt dat de stad zich competitief kan opstellen, door in haar ruimtelijke ontwikkeling te anticiperen op de veranderende wensen van de ouderen.

7.6 Geclusterde hoogwaardige woonvormen

Het thema 'krimp en de stad' wordt in deze uiteenzetting nadrukkelijk in het licht gezien van de 'competitieve' stad. De stad maakt zich daartoe sterk door aandacht te geven aan aantal thema's en om daarmee naar buiten te treden. Het gaat dan om bijvoorbeeld cultuur, architectuur, en de stad omringende natuur. Ook wil Groningen zich manifesteren als speerpunt in de kenniseconomie en toonaangevende stad zijn in het digitale tijdperk. Prachtig natuurlijk, maar het is niet onderscheidend. Het kan vooral gezien worden als noodzakelijke basis deze thema's te benoemen, om überhaupt iets voor te stellen, laat staan competitief te willen zijn. Naast deze generieke kwaliteiten zal nadrukkelijk moeten worden gekeken naar specifieke kwaliteiten, want daarin wordt de stad onderscheidend, wordt het imago bepaald, en wordt de stad onderwerp van gesprek. Het is dan ook noodzakelijk voor stad en ommeland om additionele factoren, waar dit gebied sterk in is, verder te benoemen en als kwaliteitskenmerk te vermarkten: fiets (hoogste fietsenbezit per hoofd in Nederland, Europa en daarbuiten), stadsentree (worden als maar groener en fraaier, de ontwikkeling van Westpoort daargelaten), binnenstad (beste binnenstad 2006-2008, en – wellicht verrassend – de geclusterde woonvorm...

De stad Groningen kent meer dan 30 gasthuizen en woonhoven, waar ouderen en studenten, maar ook hier en daar hele gezinnen, prettig wonen in oases van rust, temidden van de dynamische stad. Achter gevels langs drukke wegen liggen de echte parels van de stad verscholen. Deze hoven zorgen er voor dat een prettig woonmilieu in de binnenstad en in de directe wijken er om heen behouden blijft, en bijdraagt aan de veiligheid van deze drukke, hectische wijken. Het is een specifieke kwaliteit van Groningen die niet altijd door iedereen even goed gezien wordt. Het is een element in de Groningse ruimtelijke ontwikkeling die meer aandacht verdient bij het beschouwen van de leefkwaliteit van de stad. De hoven zijn stadseigen, en een stad op eigen kracht zou kunnen overwegen dit ruimtelijk aspect verder te omarmen om het specifieke ervan verder te onderstrepen, in het ontwikkelen van haar competitieve kwaliteiten en in het leveren van bijdragen aan de leefbaarheid van toekomstig Groningen.

In het voorgaande is gewezen op specifieke woonvormen, om bepaalde groepen in Groningen beter te kunnen bedienen. Het gaat om studenten en ouderen. Voor studenten 'colleges' en voor woon-zorg-leisure-combinaties is een geclusterd wonen in de binnenstedelijke ruimte conform het hovenconcept zeer wel denkbaar, want het bestaat ten dele al. Naar mate de specifieke woonvorm voor student en oudere een plaats dient te krijgen verder van het centrum vandaan, bijvoorbeeld aan de randen van de stad, zal de naar binnen gerichte oriëntatie van het hovenconcept omgekeerd kunnen worden door het geclusterd wonen een naar buiten gerichte oriëntatie te geven. In de stadsranden zullen de wooncluster meer in een open, parkachtige setting, een plaats kunnen krijgen. Het hovenconcept wordt zo naar buiten toe vervangen door een parkconcept. Een voorbeeld kan de nieuwe wijk Haverleij in Den Bosch zijn, alhoewel een borg of heerd als concept meer gebiedseigen is. Aan dit voorstel kunnen interessante gebieds- en

locatiestudies worden gewijd, waarbij planologische aspecten kunnen worden gecombineerd met life sciences van het UMCG en programma's als 'healthy ageing' van de RUG.

De aantal van de geclusterde woonvormen hadden historisch gezien een 'multi-functioneel' karakter met dank aan aanpalende religieuze voorzieningen (kerk). De geclusterde woonvormen van de toekomst zullen nadrukkelijk 'multi-functioneel' kunnen zijn, met (economische) voorzieningen ten behoeven van het welzijn van de bewoners. Deze voorzieningen zullen evenwel ook uitstralen op de omgeving en nabij gelegen buurten. Nu reeds kan dit worden gezien bij enkele woon-zorg-combinaties voor ouderen, waaronder het Maartenshof in het zuiden van de stad. De daar geplande mini-supermarkt gelegen aan het centrale plein van Maartenshof, dient de interactie met de verderop gelegen Hoornsemeer te bevorderen. Het spreekt voor zich, dat de levensvatbaarheid van dergelijke (economische) functies daarmee ook kan worden vergroot. Maar ook het Medisch Wijkcentrum heeft in het Maartenshof een plaats gekregen, inclusief een fitness centrum.

7.7 Groningen knooppunt van ontspanning in de regio

Tot dusverre is vooral naar de stad zelf gekeken. In de aanhef tot deze paragraaf is het thema 'krimp en planologie' ook in verband gebracht met de interactie tussen stad en land. In het voorgaande is enkele malen nadrukkelijk gesteld dat de stad niet los gezien kan worden van de regio, en niet enkel en alleen omdat er demografische relaties tussen beide spelen. Ook ruimtelijk-economisch zijn er relaties, zijn er beleidsmatige relaties (tot uitdrukking komend in de Regiovisie Groningen Assen) en hangt een belangrijk deel van het imago van de stad Groningen (dynamische en mondaine kern in een rustiek en ijl landschap) af van de regio waarin het gelegen is. Groningen is een belangrijk knooppunt van en heeft een afhankelijkheidsrelatie met de regio. Ook in dat gegeven liggen kansen...

In het voorgaande is vooral de Randstad als grote 'concurrent' in beeld gekomen, als het gaat om vertrekmigratie. Het is echter onverstandig de Randstad enkel als concurrent te beschouwen. En het is zelfs rampzalig de Randstad op een aantal expliciete prestaties te proberen te beconcurreren. Het gaat er evengoed om zich voldoende te kunnen onderscheiden, door gebiedseigen kwaliteiten, en door het benoemen van kwaliteiten waarin stad en regio complementair kunnen zijn. Interessant is het om het Noorden als complementair te zien aan de Randstad, en daarin stad en regio te positioneren.

Dat betekent dat Groningen als stad geïnteresseerd zou moeten zijn in de economische en landschappelijke ontwikkeling van de ommelanden, bijvoorbeeld door een knooppunt te worden in de leisure-, ontspannings- en wooneconomie. Deze economie betreft niet enkel het vermaak en dito bestedingen van de stadjer, maar is ook onderdeel van het vermarkten van stad en regio buiten de regio. Kwaliteit, in het bijzonder landschappelijke kwaliteit, speelt hierbij een belangrijke rol.

We nemen de ontwikkeling van de pleziervaart als voorbeeld. De pleziervaart is reeds omvangrijk in Nederland en er is veel voor te zeggen dat deze naar verwachting verder zal groeien. Het aantrekken van de pleziervaart, en deze pleziervaart voor enige tijd vast houden (mogelijk zelfs door de pleziervaart hoogwaardige condities te bieden waardoor de pleziervaart de stad Groningen kiest om te overwinteren) kan veel voor de stad betekenen. Landschappelijke ingrepen zijn dan nodig. Een verdere ontwikkeling van stadshavens, die de pleziervaart bijvoorbeeld de mogelijkheid biedt de stad te kiezen als overwinterlocatie, biedt mogelijkheden om ook buiten het hoofdseizoen deze ontwikkeling aan de stad te verbinden. Deze ontwikkeling past bij de historische banden van de stad met het watergerelateerde verkeer, past bij het idee dat Groningen thuishaven is voor boten, en sluit aan bij de hier uitgesproken noodzaak kwaliteit van stad en land te vergroten door landschappelijk aantrekkelijke ingrepen.

Aansluitend op deze impuls in de leisure-economie, en het positioneren daarin van de stad in de regio, is er nog een aantal impliciete verworvenheden waar de stad haar voordeel mee kan doen, waarbij leef- en landschapskwaliteiten kunnen worden versterkt. In het jongste structuurplan wordt de 'fiets' bijvoorbeeld niet genoemd, terwijl het voor de studenten het vervoermiddel bij uitstek is, de stadjers in het algemeen een fenomenaal bezit van fietsen kennen (2,4 fiets per

hoofd van de bevolking), en het uitstekend past bij het inhaken in de leisure-economie en als zodanig een te vermarkten thema zou kunnen zijn om Groningen te promoten. Dit ter overweging en ter inspiratie.

7.8 Ten slotte: competitief én complementair door kwaliteit

Kwaliteit is hier benoemd als het sleutelwoord voor stedelijke en regionale ontwikkeling in en om Groningen. Leefkwaliteit en landschappelijke kwaliteiten verdienen de aandacht, naast en voortbouwend op de functionele kwaliteiten waar in deze stad altijd al aandacht voor is geweest. Het komt er op neer dat er een proces van ruimtelijke ontwikkeling wordt ingezet, dan wel wordt versterkt, die door de burger (en dat is ook de student en ook de oudere!) wordt begrepen als het aantrekkelijker maken van stad en regio, door een meer diverse stedelijke omgeving na te streven, waarin dynamische stedelijke en binnenstedelijke ruimten worden afgewisseld met rustieke parklandschappen. Aan deze kwaliteitsruimten ligt evenwel een krachtige ruimtelijk-functionele formule ten grondslag, die beoogt sociale cohesie van de wijk te versterken, een leefbare scheiding tussen dynamiek en rustiek te bewerkstelligen, en nog veel meer, waarbij de functionele kwaliteiten van de stad ook voor de toekomst waarde worden gegeven. Een hoogwaardige gedachte, al is 'hoogwaardig' in de planologie een woord dat reeds te vaak als een hol en leeg begrip wordt gehanteerd. Laat de Groningse aanpak daarom een 'statement' zijn om zich te onderscheiden in stedelijke leefkwaliteit, o.a. op basis van eigen kwaliteiten, ook voor studenten en ouderen.

8 Conclusie

In dit hoofdstuk worden de voornaamste bevindingen van de voorgaande hoofdstukken nogmaals op een rijtje gezet, en een paar meer algemene conclusies getrokken.

Krimp in de noordelijke regio raakt de stad Groningen niet direct op de korte termijn, maar er zijn wel een aantal zaken waar de stad zich rekenschap van moet geven. We zetten de belangrijkste zaken hier op een rijtje.

Krimp in het noorden kenmerkt zich (a) door grote verschillen binnen de regio, tussen enerzijds een groeiend centrum (de as Groningen-Assen) en anderzijds een sterk achterblijvend achterland, en (b) door de sleutelrol voor binnenlandse migratie, waarbij de stad een roltrapfunctie vervult door eerst jong talent uit de regio naar de stad te trekken, en later weer een aanzienlijk deel ziet verdwijnen naar het westen. De verhouding tussen de omvang van die twee stromen vervult een sleutelrol in de toekomstige ontwikkeling van de stad.

De stad zal volgens alle bekende prognoses wel blijven groeien tot 2020, maar de stagnerende demografische groei in het achterland, tevens voedingsgebied van Groningen, zal op de wat langere termijn wel degelijk een invloed uitoefenen op de stad, omdat het reservoir jongeren in de regio rond 2020 kleiner gaat worden. Dat heeft ook consequenties voor de instroom in het hoger onderwijs in de stad, een factor die ook van belang is in de concurrentiestrijd met vooral de Randstad, die dit probleem in (veel) mindere mate zal krijgen.

Een ander onderscheid tussen stad en periferie in het noorden is een sterk vergrijzend achterland en een relatief jonge stad, ook in de toekomst. Het is niet waarschijnlijk dat de stad een opvang zal worden voor ouderen uit het landelijke gebied: zij concentreren zich vooral in de wat grotere kernen in het achterland. Wel gaat het om een toenemend gebruik van gespecialiseerde zorgvoorzieningen die alleen in Groningen te vinden zijn. Niettemin zal ook binnen Groningen het aantal ouderen toenemen, en zal de stad in het woningaanbod hier terdege rekening mee moeten houden, om te voorkomen dat zij juist naar de grotere kernen gaan vertrekken, die zich hier in toenemende mate in moeten specialiseren.

Meer bouwen in krimpende gemeenten in het landelijke gebied is geen bedreiging voor de stedelijke woningmarkt, omdat de woonmilieus nogal verschillen. De stedelijke en landelijke woningmarkt in Groningen zijn te verschillend om echt met elkaar te concurreren.

Voor de stedelijke arbeidsmarkt is krimp in de regio geen directe bedreiging. Het potentieel van hoger opgeleide afgestudeerden is groot genoeg, en er is nog voldoende onbenut arbeidsaanbod aanwezig. Niettemin speelt bij de interactie tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden de kwaliteit van het woonmilieu ook een grote rol.

Het gaat voor de stad vooral om behoud en versterking van de kwaliteit van het woon- en leefklimaat. Daarbij springt de positie van drie typen bewoners met name in het oog, waar de pijlen van het woningmarktbeleid op gericht moeten zijn: studenten, kenniswerkers en ouderen. Door het bieden van een attractief woon- studie- en leefklimaat voor studenten kan en moet de stad zich onderscheiden ten opzichte van andere universiteitsteden. Kenniswerkers hebben een grote keuzevrijheid in hun vestigingsplaatskeuze. Als de stad economisch blijft groeien, moeten zij vastgehouden (de eigen afgestudeerden) en aangetrokken (van elders) worden door een attractief woon- en leefklimaat. Daarbij horen zowel stedelijke, suburbane alsook rurale woonmilieus. Deze laatste kan de stad niet bieden maar het is een stedelijk belang dat die in de regio gevonden blijven worden.

9 Geraadpleegde bronnen

Broersma, L., J. van Dijk, 2002, *"Regional labour market dynamics in The Netherlands."* Papers in Regional Science, 81, 3, pp. 343-364.

Dam, van F., C.de Groot, F.Verwest, 2006, *"Krimp en ruimte; bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid"* Ruimtelijk Plan Bureau

Derks, W., P.Hovens, L.E.M. Klinkers, 2006, *"Structurele bevolkingsdaling; een urgente nieuwe invalshoek voor beleidsmakers"*, Raad voor Verkeer en Waterstaat & VROMraad, Den Haag.

Dienel, C., 2004, *"Massnahmen für eine nachhaltige Bevölkerungsentwicklung in Sachsen-Anhalt"*, Hochschule Magdeburg.

Dienel, C., A.Gerloff, L.Lesske, 2004, *"Zukunftschancen junger Familien in Sachsen-Anhalt"* Hochschule Magdeburg & Gesellschaft für Familienvorschung.

European Commission, 2007, *"Survey on perceptions of quality of life in 75 European cities"*. (www.urbanaudit.org)

Gemeente Groningen, 2004, *"Zorgen voor morgen. Een zoektocht naar nieuwe vormen van wonen, zorg en welzijn"*, Groningen

Gemeente Groningen, 2008, *"Vlugschrift Bevolkingsprognose 2008-2023"*, Groningen

Gemeente Groningen, 2008, *"Statistisch jaarboek 2008"*, Groningen.

Gemeente Groningen, 2009, *"Woningmarktonderzoek 2009"*, Groningen.

Gemeente Groningen, 2009, *"Projectplan Jongerenhuisvesting"*, Groningen

Latten, J., M. Das, K. Chkalova, 2008, *"Groningen als roltrap van Noord-Nederland"*. Bevolkingstrends 2e kwartaal 2008, CBS.

Laverman, W., 2006, *"Go or Grow!; acht observaties hoe Manchester en Liverpool hun enorme krimp bestrijden"*, Building Business September 2006 p/35-37.

Maslow, A., R. Frager, 1987, *"Motivation and personality"*, herdruk 3e editie, Uitgeverij Longman, New York

Raad voor het Openbaar Bestuur, 2008, *"Bevolkingsdaling; gevolgen voor bestuur en financiën"*, Raad voor het Openbaar Bestuur en Raad voor de financiële verhoudingen

Reimerink, L., 2009, *"Leipzig houdt zich staande door duidelijke keuzes"*, Building Business December 2008 / Januari 2009 p.56-59.

RijksUniversiteit Groningen, 2008, *"Jaarverslag 2008"*, Groningen.

RijksUniversiteit Groningen, 2008, *"Noordelijke arbeidsmarktverkenning 2008"*, Groningen

Staps, F., 2007, *"Stad klassiek voorbeeld van donutmodel"*, Building Business September 2007 p.40-45.

Websites:

http://www.antonius-frl.nl - Antoniusziekenhuis Sneek
http://www.tjongerschans.nl - De Tjongerschans ziekenhuis Heerenveen
http://www.delfzicht.nl - Delfzicht ziekenhuis, Delfzijl
http://www.ijsselmeerziekenhuis.nl - IJsselmeerziekenhuizen Emmeloord
http://www.isala.nl - Isala klinieken Zwolle
http://www.martiniziekenhuis.nl - Martini ziekenhuis Groningen
http://www.nijsmellinghe.nl - Nij Smellinghe ziekenhuis Drachten
http://www.refaja.nl - Refaja ziekenhuis Stadskanaal
http://www.sxb.nl - Saxenburg Groep Ziekenhuizen Coevorden/Hardenberg
http://www.stlucasziekenhuis.nl - St Lucas Ziekenhuis Winschoten
http://www.talmasionsberg.nl - De Sionsberg ziekenhuis Dokkum
http://www.umcg.nl - Universitair Medisch Centrum Groningen
http://www.wza.nl - Wilhemina ziekenhuis Assen
http://www.diaconessenhuismeppel.nl - Diaconessen ziekenhuis Meppel
http://www.mcl.nl - Medisch Centurm Leeuwarden
http://www.zorggroepsuydevelt.nl - Scheper ziekenhuis Emmen
http://www.bethesda.nl - Bethesda ziekenhuis Hoogeveen
Alle sites zijn het laatst bezocht op 21-09-2009

10 Bijlage

1. Noordelijke ziekenhuizen en specialismen

Plaats	Naam ziekenhuis	Bedden	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
Assen	Wilhelmina	340																																		
Coevorden	Aleida Kramer	189																																		
Delfzijl	Delfzicht	186																																		
Dokkum	Slonsberg	138																																		
Drachten	Nij Smellinghe	339																																		
Emmen	Scheper	385																																		
Groningen	Martini	609																																		
Groningen	UMCG	1339																																		
Heerenveen	De Tjongerschans	230																																		
Hoogeveen	Bethesda	242																																		
Leeuwarden	MCL Leeuwarden	930																																		
Meppel	Diaconessen	330																																		
Sneek	Antonius	304																																		
Stadskanaal	Refaja	200																																		
Winschoten	St. Lucas	240																																		
Zwolle	Isala	1004																																		
Emmeloord	Dr J.H Jansen	62	Onderdeel van ijssetmeerziekenhuizen, hoofdziekenhuis in Lelystad																																	
Kampen	Polikliniek Isala	0	Onderdeel van Isala Zwolle																																	
Hardenberg	Ropcke Zweers	0	Onderdeel van Saxenburg groep samen met Coevorden																																	
Steenwijk	Polikliniek	0	Onderdeel van Noorderborg samen met Meppel																																	
Harlingen	MCL Leeuwarden	60	Onderdeel van Noorderbreedte samen met Leeuwarden																																	

LEGENDA

- Specialisme is aanwezig
- Specialisme is niet aanwezig

Nr	Specialiteit	Nr	Specialiteit	Nr	Specialiteit	Nr	Specialiteit	Nr	Specialiteit
1	allergologie	8	Interne geneeskunde	15	Laboratorium diagnostiek	22	Nucleaire geneeskunde	29	Radiologie
2	Anesthesiologie	9	Kaakchirurgie	16	Longziekten	23	Oncologie	30	Radiotherapie
3	Cardiologie	10	KNO	17	Maag/darm/leverziekten	24	Oogheelkunde	31	Reumatologie
4	Chirurgie	11	Kindergeneeskunde	18	Medische microbiologie	25	Orthopedie	32	Revalidatiegeneeskunde
5	Dermatologie	12	Klinische Genetica	19	Neonatologie	26	Pathologie	33	Thoraxchirurgie
6	Geriatrie	13	Klinische neurofysiologie	20	Neurochirurgie	27	Plastische chirurgie	34	Urologie
7	Gynaecologie	14	Klinische psychologie	21	Neurologie	28	Psychiatrie		

Colofon

Regionale bevolkingskrimp en de stad Groningen. Quick Scan (2009)
Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, in opdracht van de Gemeente Groningen

Oplage

Tekst
Kim van Dam, Leo van Wissen, Gert de Roo, Jouke van Dijk, Dirk Strijker en Jelle Veenstra

Samenvatting van de Quick Scan "Regionale bevolkingskrimp en de Stad Groningen"

Uniek
De *quick scan* bevestigt dat de situatie in het Noord uniek is in Nederland. Nergens in Nederland vinden we een behoorlijke groeiregio, als Groningen-Assen, pal naast een forse krimpregio zoals Noord- en Oost Groningen.
Wat voor effect heeft dit op de Stad? Dit is in de *quick scan* nader onderzocht met een nadruk op de effecten op het wonen, het werken en de voorzieningen. De conclusies zijn op hoofdlijnen als volgt:

De Stad groeit door
De Stad groeit naar verwachting tot 2020 nog door dat wil zeggen lichte groei in het ABF scenario naar 188, tot behoorlijke groei in het CBS scenario naar 211. De gemeentelijke statistici zitten met 202 ongeveer in het midden.

Stokt de roltrap?
Groningen fungeert als roltrap voor de regio. Jong talent trekt vanuit de wijde omgeving (Noorden en deels ook Oosten) naar de Stad. Deze ziet later weer een aanzienlijk deel verdwijnen naar het westen. De verhouding tussen de omvang van die twee stromen vervult een sleutelrol in de toekomstige ontwikkeling van de stad. Doorslaggevend is dus of Groningen de afgestudeerden vast weten te houden.
Het reservoir jongeren in de regio zal rond 2020 kleiner gaan worden. Dit heeft ook consequenties voor de instroom in het hoger onderwijs in de stad, een factor die ook van belang is in de concurrentiestrijd met vooral de Randstad, die dit probleem in (veel) mindere mate zal krijgen.

Ouderen: niet richting Stad
De onderzoekers achten het niet waarschijnlijk dat de Stad een opvang zal worden voor ouderen uit het landelijke gebied: zij concentreren zich vooral in de wat grotere kernen in het achterland.
Wel gaat het om een toenemend gebruik van gespecialiseerde zorgvoorzieningen die alleen in Groningen te vinden zijn. Niettemin zal ook binnen Groningen het aantal ouderen toenemen, en zal de stad in het woningaanbod hier terdege rekening mee moeten houden.

Voorzieningen: concentratie in de Stad
In de voorzieningen zal naar verwachting een zekere opschaling plaatsvinden en wel van de kleine dorpen naar de grotere kernen (Winschoten e.d.), maar ook verder. Dit kan leiden tot een concentratie van voorzieningen in de 'hoogste orde kern': Groningen. Dit geldt voor ziekenhuizen, speciale opleiding op MBO/HBO niveau en gymnasia. En dit geldt ook voor grotere culturele producties c.q. manifestaties en professionele sport (voetbal). Die gaan van de grotere kernen naar de Stad.

Wonen: geen communicerende vaten
Meer bouwen in krimpende gemeenten in het landelijke gebied is geen bedreiging voor de stedelijke woningmarkt, omdat de woonmilieus nogal verschillen. Als de stad economisch blijft groeien, moeten zij vastgehouden (de eigen afgestudeerden) en aangetrokken (van elders) worden door een attractief woon- en leefklimaat. Daarbij horen zowel stedelijke, suburbane alsook rurale (dorps en plattelandse) woonmilieus. Deze laatste kan de stad niet bieden maar het is een stedelijk belang dat die in de regio gevonden blijven worden.

Daarbij springt de positie van drie typen op waar het woningmarktbeleid volgens de onderzoekers op gericht moeten zijn:
* studenten:
* kenniswerkers;
* ouderen; woon-zorg-leisure, sluit aan bij het hofjes idee (geclusterde woonvorm)

Arbeidsmarkt: potentieel genoeg
Voor de stedelijke arbeidsmarkt is krimp in de regio geen directe bedreiging. Het potentieel van hoger opgeleide afgestudeerden is groot genoeg, en er is nog voldoende onbenut arbeidsaanbod aanwezig. Niettemin speelt bij de interactie tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden de kwaliteit van het woonmilieu ook een grote rol.

Conclusie
Wanneer we resultaten van het onderzoek op een rijtje zetten is het effect van krimp op de regio het effect het grootst in de vorm van de voorzieningen. Nog breder dan nu al het geval was zal men in de regio aangewezen zijn op de Stad. Dit betekent ook het nodige voor de bereikbaarheid van de Stad.
Daarnaast vormt de Stad (c.q. het regiovisie Groningen- Assen gebied) nog nadrukkelijker de economische motor van het Noorden. Het nadrukkelijkste aandachtspunt is of Groningen er in slaagt, dankzij een uniek woon- en leefklimaat, om aantrekkelijk te blijven voor afgestudeerde HBO- en WO'ers. Dit is, volgens de onderzoekers eens te meer van belang in een situatie waarin het reservoir aan jongeren vanuit de regio zal gaan afnemen.